

Ecaterina PLEȘCA
Institutul de Filologie Română
„Bogdan Petriceicu-Hasdeu”
(Chișinău)

CUVINTE DE SUBSTRAT
EXAMINATE DIN PERSPECTIVA
GEOGRAFIEI LINGVISTICE

Words of substratum examined from linguistic geography perspective

Abstract: The article presents the results of the research of substrate words from the perspective of linguistic geography (letters A and B, partially) in the geographical and linguistic space of the East Prut.

The presentation of the language material is done with words arranged in alphabetical order.

The first part of the presentation of each word includes its definition in Romanian lexicographic sources (ED-Explanatory Dictionary, RLD-Romanian Language Dictionary), information about the first attestations, etymological aspects of the word and its attribution to the substrate. At the end of Part I, data are provided on the presence of the word examined in the Romanian language dialects of the Southern Danube.

The second part of the presentation of each word contains data regarding the territorial (geographical) spread according to the dialectological sources: MAL (Moldovan Atlas of Languages, Vol. I and II), RALR.Bas (Romanian Atlas of Languages by Regions, Bessarabia, North Bukovina and Transnistria, Vol. I-IV), CCDA (Common Carpathian Dialectological Atlas, Vol. I-VII), DT (Dialectal Texts, Vol. I-III et al.), DD (Dialectal Dictionary, Vol. IV) and others.

The presented information is only a small part of a larger piece about the territorial spread of the words of substrate in the Romanian language spoken to the East of Prut.

Keywords: Romanian language, dialectology, local word, meaning, point of inquiry, linguistic atlas, dialectal texts, territorial spread etc.

Rezumat: În articol sunt prezentate rezultatele cercetării cuvintelor de substrat din perspectiva geografiei lingvistice (literele A și B, parțial) în spațiul geografic și lingvistic din estul Prutului.

Prezentarea materialului de limbă se face pe cuvinte aranjate în ordine alfabetică.

Prima parte a prezentării fiecărui cuvânt cuprinde definiția lui în surse lexicografice românești (DEX, DLR), date despre primele atestări, aspecte etimologice ale cuvântului și atribuirea lui substratului. În finalul părții I se aduc date despre prezența cuvântului examinat în dialectele limbii române din sudul Dunării.

În partea a doua a prezentării fiecărui cuvânt se conțin date privitoare la răspândirea teritorială (geografică) potrivit surselor dialectologice: ALM (*Atlasul lingvistic moldovenesc* vol. I și II), ALRR. Bas (*Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, Nordul Bucovinei, Transnistria* vol. I-IV), ADCC (*Atlasul dialectologic carpatic comun* vol. I-VII), TD (*Texte dialectale*, vol. I-III ș.a.), DD (*Dicționar dialectal*, vol. I-V) ș.a.

Materialul prezentat este doar o parte mică dintr-o lucrare mai mare privind răspândirea teritorială a cuvintelor de substrat în limba română vorbită la est de Prut.

Cuvinte-cheie: limba română, dialectologie, cuvânt autohton, semnificație, punct de anchetă, atlas lingvistic, texte dialectale, răspândire teritorială ș.a.

În lucrarea de față am cercetat cuvintele de substrat pe care le are în uz limba română vorbită la est de Prut. La selectarea lor ca atare ne-au servit drept bază repertoriul cuvintelor autohtone întocmit de Gr. Brâncuș (prin comparația cu albaneza) și cel prezentat de C. Poghiric în *Istoria limbii Române* (II, 1969).

Materialul selectat a fost organizat pe părți. În partea I se aduce explicarea cuvântului după DEX, DLR, mai rar, sunt prezentate explicații ale cercetătorilor cuvintelor de substrat. Primele atestări ale cuvântului sunt prezentate după lucrările de referință în domeniu. Cât privește atribuirea cuvântului la substratul limbii române, se aduc concordanțele acestuia din albaneză (or, comparația cu albaneza rămâne să fie cea mai sigură dintre metode) urmate de explicații etimologice și de numele unora dintre cercetătorii susținători ai originii autohtone a acestuia.

În contextul cercetării substratului limbii române, considerăm foarte importantă reconstrucția făcută pentru româna comună (după Gr. Brâncuș) ca fază și formă de trecere a cuvântului autohton de la latină la română, reconstrucții de care facem uz. Un alt aspect asupra căruia ne oprim în I-a parte a grupării materialului cercetat este prezența cuvântului autohton în dialectele din sudul Dunării, fapt important nu numai pentru unitatea limbii române, dar și pentru vechimea cuvântului în limbă. Doveditoare în acest sens sunt forma și semantica cuvântului autohton păstrat la sud de Dunăre.

Partea a II-a a expunerii materiei se referă în totalitate la spațiul de limbă română din estul Prutului.

Cu intenția de a oferi cititorului o imagine reală a răspândirii teritoriale a cuvintelor autohtone, am folosit, întâi de toate, materiale de teren – fapte de limbă fixate în expedițiile dialectologice în aria de limbă română cercetată (ALM, ALRR. Bas., DD, ADCC, TD, DTG).

Referitor la faptele de limbă excerptate din sursele enumerate, trebuie să aducem următoarele precizări. Din lipsa unor programe speciale, transcrierea fonetică a cuvintelor a fost simplificată pe măsura complexității. Pentru înregistrările din textele dialectale se aduc doar câteva exemple de uz, pentru restul înregistrărilor sunt notate numai punctele cartografice.

Cât privește materialul prezentat în ADCC, în mod special vom aminti despre transcrierea africatăi ț prin c, ć, c' (ex., *бы'рыц бы'рыц = bârâț bârâț* [ADCC vol. 6, h. 71] ș.a.).

În legătură cu rețeaua ADCC trebuie amintit că în spațiul cercetat din Ucraina localități cu populație românească: avem în pct. 78, 80, 94, 110 – din Nordul Bucovinei; și în pct. 129, 130, 131 – din sudul Basarabiei, localități pe care le prezentăm în contextul românității din estul Prutului. În legătură cu chestiunea dată, vom aminti că în rețeaua atlasului au fost incluse pct. 115 și 116 cu populație ucraineană din R. Moldova, care au ca împrumut unele dintre cuvintele de substrat din limba română.

În articolul de față am inclus numai cuvintele de substrat sigure, literele *A* și *B* (*-brad*), prezentate în ordine alfabetică.

A B U R (E)

I. Cuvânt polisemantic și de circulație generală în limba română, inclusiv în româna vorbită la est de Prut. Al. Graur l-a inclus printre cuvintele fondului lexical principal al limbii române. [Graur, 1954, p. 48]

Dicționarele dau pentru *abur* s.m., pl. *aburi* semnificațiile: 1. Vapor de apă. 2. Ceată rară. 3. (Rar) Adiere. 4. Fig. Suflare ușoară (a vântului), boare. [DEX]

Este unul dintre cele 32 de cuvinte autohtone sigure cu atestări în cel dintâi secol de scriere în limba națională (1521-1620). [Mihăilă, 2010, p. 147, 304;] Primele atestări ale autohtonului *abur* le avem din prima jumătate a sec. al XVI-lea în *Psaltirea Hurmuzachi* (107^v/23-25; 124/26–124^v/1-3), *Liturghierul* lui Coresi (4^v/7) ș.a. prin formele *abur*, *aburu* cu semnificațiile „vapori de apă; suflare, răsuflare”. Forma *abure*, varianta ce pare să fie mai veche decât *abur*, este atestată la 1640. [ILR, 1969, p. 335; Brâncuș, 1983, p. 28]

Ca element autohton comun românei cu albaneza, se confruntă cu corespondentul de origine indoeuropeană și autohtonă din albaneză *avull*, gheg. *abull* (în sec. XVII: *avullë*, și *abullë, reconstruit de Brâncuș). [ILR, 1969, p. 335; Brâncuș, 1983, p. 28-30; ș.a.] Înrudirea cuvintelor din română și albaneză nu poate fi tăgăduită, deoarece acestea provin, în mod independent, dintr-un izvor comun. [tot acolo]

Date fiind deosebirile semantice dintre rom. *abur* și alb. *avull* „fum, abur”, B. P. Hasdeu consideră cuvântul românesc perpetuat direct din substrat, din tracă (EMR, II/ 2013, p. 125-127), ipoteză susținută de Al. Philippide [Philippide, 1925, p. 695], Al. Rosetti [Rosetti, 1986, p. 271], C. Poghiric [ILR, 1969, p. 335], I. I. Russu [Russu, 1970, p. 131-132], Gr. Brâncuș [Brâncuș, 1983, p. 28-30], N. Raevschii [SDE, p. 16], Gh. Mihăilă [Mihăilă, 2010, p. 147] ș.a.

Gr. Brâncuș reconstruiește pentru româna comună forma *abure, aflată astăzi în uz alături de *abur*. [Brâncuș, 1983, p. 30]

În spațiul de vorbire a limbii române, autohtonul *abur(e)* îl avem în uz numai în dialectele dacoromân *ábur* „abur, vapore” și aromân *áburu* „vapori de apă” (Caragiu, 5). [Mihăilă, 2010, p. 147; ILR, 1969, p. 335] Mai mult ca atât, *abur(u)* este unul dintre cele 4 cuvinte din categoria cuvintelor autohtone sigure cu atestări în primul secol de scriere națională, întâlnite în dacoromână și aromână. [Mihăilă, 2010, p. 256-257]

II. Este un cuvânt cu răspândire generală în limba română vorbită la est de Prut.

DELM explică pe *abur* s.m., pl. *aburi* prin 1) pl. Vaporii de apă. 2). Ceață rară, negură ușoară. 3). Suflare lină; adiere de vânt. 4. *fig. rar* Cantitate foarte mică; pic; țără. *Un abur de sare. Un abur de somn.* 5. *fig.* Grad mare de concentrare de alcool; miros tare și plăcut, cf. *aburii vinului* „țăria vinului”; amețeață produsă de vinul consumat. [DELM I, p. 21]

Cuvântul nu-l avem fixat în atlasele lingvistice apărute la Chișinău.

DD aduce derivatele: *aburi: aburești* vb. ind. prez. în îmb.: *pâinea aburești* cu sensul „se coace”, *pământu aburești* „se usucă [se zvântează]”, ambele notate în or. Chișinău [AD; după DD I, p. 66]; apoi varianta *aburești* (despre gunoi) cu înțelesul „putrezește” notat în pct. 83, s. Broșteni, Râbnița [ALM, într. 1445; după DD I, p. 66]; precum și diminutivul *aburaș* s.n. „pomană mică” înregistrat în s. Crihana Veche, Cahul, pct. 223 [tot acolo].

TD. În *Textele dialectale* avem câteva înregistrări ale autohtonului *abur* cu semnificația de bază „vapori de apă”: „...și ieș [pâinea] proaspătă o fac întotdeauna / la abur! // ...am specială pintru abur! / ș-o pun ș-olecuță s-o ieș aburi /” [Gr. rom., s. Nesfoia, p. 286]; „Toamna, cân vedz, cî ȧesî pânȧia ș'eia, ȧesî aburî din pământ arat bini”. [TD I/2, p. 138; s. Crihana-Veche, pct. 223]

Cu sensul „suflare, boare de vânt” îl avem în următoarele fragmente de texte folclorice înregistrate în s. Moldovanovka, reg. Krasnodar: „Cân^d vânt^a aburê, / Sâș"irătorii di la 'inimî trăj"é.” [TD I/2, p. 152; Moldovanovka, pct. 228] și în s. Covurlui, Leova: „La curțâli duniavoastri vinim Pi fața pământului, Pi aburii vântului, Cântând, chiuind...” [TD II/2, p. 273; s. Covurlui, pct. 179]

În satul Cartal (reg. Odesa) cuvântul *abur* a fost înregistrat cu sensul „pomană caldă”. Răspunsul a fost provocat de întrebarea: La pomana caldă se spune cumva abur? „– abur / abur // cân^d făc! abur... se făcê la tre! zilî // la nou zili / la trej săptămîn! / la șasi săptămîn! /patruzêj di zili” [Gr. rom., Cartal, p. 34]; Aici confrunțați următorul fragment de text din s. Martanoșa care denotă prezența clară a lui *abur* în limba vorbită în partea locului: [Întrebare: A „dăuza” făceau „abur”, mâncare caldă?] „– da /da / da // buorș [r] buorș / cartoafî / galușe // crupi / catlițeti / cari șe au / cari mai boga^z / mai mul gătesc”. [Gr. rom., s. Martanoșa, p. 172] Cu sensul „pomană mică” în pct. 223, s. Crihana Veche a fost notat derivatul diminutival *aburaș* s.n. [Gr. rom., s. Crihana Veche, [pct. 223]; DD I, p. 66]

Din câte cunoaștem, *abur / aburaș* cu semnificația „pomană caldă” dată mortului este cunoscut și în centrul R. Moldova, ex.: „Fă și iasî acoló un aburaș, c-așeia-i pomana lui.” [or. Strășani]

Alte semnificații pe care le au derivatele autohtonului *abure* la est de Prut: *aburit* „amețit de băutura tare/ alcoolică consumată”: *Acasă a venit cam aburit...* (= nu beat, ci doar amețit de băutură); *abureală* „amețeață ușoară”: în expr. *a da în abureală, a fi cuprins de abureală* „amețeață ușoară, stare de dezechilibru a sănătății, când organismul înregistrează scăderi și ridicări de temperatură însoțite de ușoare eliminări de sudoare”; expr. sinonimă: *a da în călduri*.

A R G E A

I. *Argea* s.f., pl. *argele* (pop.), cuvânt autohton învechit și popular în dacoromână, este cunoscut cu sensurile: „război de țesut”, „cele două scânduri care unesc transversal extremitățile războiului de țesut”, „fiecare dintre grinzile de lemn fixate de o parte și de alta a unei plute pentru a ține strânse lemnele care o compun”; „construcție rudimentară de scânduri în care se așează, vara, războiul de țesut”; „boltă ori acoperiș al unei clădiri”. [DEX] După C. Poghir, semnificația de bază a rom. *argea* pare să fie „încăpere (construită în pământ)” > *încăpere „strâmtă” > *trecere îngustă. [ILR, 1969, p. 328]

Este unul dintre cele 9 cuvinte autohtone sigure cu prime atestări în cel dintâi secol de scriere în limba națională, care nu se întâlnesc în dialectele sud-dunărene. [Mihăilă, 2010, p. 256] Cea mai veche atestare a dr. *argea* o avem în toponimie cu anul 1604, august 21 într-un act de hotărnicie din Moldova. [Mihăilă, 2010, p. 148, 304]

Românescul *argea* este un element de vocabular comun românei și albanezei. [Rosetti, 1986, p. 244] În albaneza de nord există numeroși termeni corespunzători (inclusiv în toponimie) care par să provină dintr-o bază comună și să facă parte dintr-un câmp semantic unitar. [Brâncuș, 1983, p. 30]

Ar fi de subliniat faptul că autohtonul *argea* este unul dintre puținele cuvinte românești cu prototip anteroman atestat în antichitate. El poate fi apropiat de cuvinte atestate în daco-moesiană sau în alte limbi vechi balcanice [ILR, 1969, p. 328], „ceea ce a simplificat problema etimologică”. [Russu, 1970, p. 133] „Etimologia corectă a termenului a fost dată de Hasdeu (*Istoria critică a românilor*, II, p. 49-52) [EMR, II/ 2013, p. 286-290]”. Aducând variantele semantice, el confruntă pe *argea* cu v.maced. ἄργελλα „locuință sub pământ”, cimerian ἄργιλλα „id”, trac. ἀργίλος „șoarece”. [ILR, 1969, p. 328] Amplu documentată de N. Jokl, aceasta a fost acceptată de numeroși învățați. [Brâncuș, 1983, p. 30-31; I. I. Russu, 1970, p. 132-133] Tot N. Jokl apropie rom. *argea* de alb. *ragal* „Hütte” [„colibă, bordei”, „cocioabă”]. [ILR, 1969, p. 328] În opinia lui Brâncuș, „termenul trebuie să fi existat și în tracă, cu o formă identică sau asemănătoare cu a celei din vechea macedoneană”. [Brâncuș, 1983, p. 31]

Gr. Brâncuș include pe rom. *argea* printre cuvintele autohtone sigure. [tot acolo, p. 30] Moștenit din substrat îl consideră Al. Rosetti [Rosetti, 1986, p. 244], C. Poghir [ILR, 1969, p. 328], I. I. Russu [Russu, 1970, p. 132-133], G. Ivănescu [Mihăescu, 1993, p. 309, 311] ș.a.

Ca termen din sfera vieții rurale străvechi, odinioară *argea* a fost răspândit în toate zonele dacoromânei. [Brâncuș, 1983, p. 30]

În dialectele limbii române din sudul Dunării nu este cunoscut.

Pentru româna comună a fost reconstruită forma *argea. [Brâncuș, 1983, p. 163]

II. În spațiul de limbă română din estul Prutului cuvântul *argea* îl avem înregistrat numai în DELM cu mențiunea „învechit”: *argea*, *argele* s.f. 1) Război de țesut. 2) Colibă în care se așează vara războiul de țesut. 3) Acoperiș. 4) Intrare la un bordei. 5) Fiecare dintre cele două bare transversale ale unei plute, care țin trunchiurile ce o compun. [DELM I, p. 102] Alte surse nu-l înregistrează.

Aici ar fi de adăugat că în spațiul de limbă română de la est de Prut sensurile „acoperiș” – „intrare la un bordei/ beci” ale autohtonului *argea* au fost ulterior „acaparate” de împrumutul slav *gârlici* „intrare îngustă într-un beci sau bordei” (< sud-sl., scr. *zpuhъ*) îngustând aria de utilizare a termenului autohton. În acest sens cf. pe *gârlici* ca varietate diatopică pentru *strungă* [ALRR. Bas. II, h. 204], *jgheab* (în masa teascului) [tot acolo, h. 113] ș.a.

B A C I

I. În limba română apelativul *baci* s.m. este general cunoscut cu semnificațiile: 1. Cioban care conduce o stână. 2. Cel care câștigă și aruncă primul la jocul de arșice. (DEX)

Este unul dintre cuvintele care, foarte probabil, în secolele trecute au făcut parte din fondul principal lexical al limbii, dat fiind uzul larg al acestuia în păstorit – domeniu principal al economiei locale de altădată. În prezent apelativul *baci* poate fi considerat ca ieșit din fondul principal al limbii române [Graur, 1954, p. 109] ocupând spații periferice.

Concurat încă din perioada românei comune de *păstor* și *păcurar*, termeni de origine latină, iar mai târziu și de *cioban*, termen oriental, sau de *oier*, creat în română, *baci* s-a menținut și s-a impus profund în onomastică prin specializarea semantică cu care a fost moștenit: „mai mare peste ciobani, cel care prepară brânza la stână”. [Brâncuș, 1995, p. 23] De timpuriu cuvântul este răspândit în toponimia și antropomastica veche. Ca atare a fost atestat în sec. al XIII-lea – al XV-lea. Mai întâi între anii <1293-1302> a fost atestat prin antroponimul *Bačъ* în documentele sârbești (citată de Hasdeu) [Mihăilă, 2010, p. 29], apoi la 1546: *Baciu, fiul lui Voloșca din Conțăști*. În documentele Basarabene este atestat la 1661: *Gaspar de Puținței și Baciul de acolo, martori la vânzarea unei părți din moșia Veprova-Puținței*. (după Cosniceanu, 2004, p. 16). La 1709 Lupașcu, feciorul lui *Baci* din Sireț, vinde serdarului Darie Donici o parte de loc din bătrânul Erhan din Drăslăceni. [Gonța, p. 591; după Cosniceanu, 2004, p. 16]. Ca apelativ este atestat cu anul 1462. [Mihăilă, 2010, p. 29]

Cuvânt comun românei cu albaneza. Corespondentul albanez *baç, bac* „șeful ciobanilor (cel care face brânza)”, „fromager” este folosit extrem de rar. [ILR, 1969, p. 335; Brâncuș, 1983, p. 31]

Pentru prima dată cuvântul *baci* a fost atribuit substratului de B. P. Hasdeu (*Col. Tr.*, 1874, 104). C. Poghiric îl include printre cuvintele comune cu albaneza, însă cu etimologie neclară. [ILR, 1969, p. 335; Brâncuș, 1983, p. 31] I. I. Russu îl tratează ca element autohton. [Russu, 1970, p. 133] G. Mihăilă îl include printre cuvintele autohtone cu cele mai vechi atestări în limba română. [Mihăilă, 2010, p. 29] „Probabil moștenit din latina dunăreană, în care e împrumutat din daco-meziacă”. [SDE, p. 48] Ca termen pastoral vechi, Gr. Brâncuș atribuie pe *baci* substratului [Brâncuș, 1983, p. 31] observând că înțelesul fundamental al termenului „mai mare peste ciobani, cel care prepară brânza la stână” este un înțeles tehnic păstoresc cunoscut numai în română și albaneză, sens propriu românei comune. [tot acolo, p. 31, 32] Pentru româna comună a fost reconstruită forma *baciu*. [tot acolo, p. 165]

Rom. *baci* este unul dintre cele 10 cuvinte autohtone prezente în toate cele patru dialecte ale limbii române, fapt ce probează unitatea limbii române: dacoromân *baci*, *baciu*, aromân *baci*, *bačiu*, *baciu*, *bagiu*, meglenoromân *bač*, *bačiu* și istroromân *bâte*, *bățe*. [ILR, 1969, p. 335; Mihăilă, 2010, p. 254]

Ar fi de remarcat că în spațiul românesc *baci* este cunoscut și ca termen de respect cu referire la un frate mai mare, o rudă sau un cunoscut mai în vârstă (nene, bade), precum și frate vitreg, tată vitreg, unchi, bunic, moșneag. [Scurtu, 1966, p. 267-268]

II. DELM definește pe *baci* s.m. prin 1. Ciobanul care e mai mare la o stână. 2. rar (la jocul de arșice) Jucătorul care câștigă și aruncă primul. [DELM I, p. 150]

Cuvântul *baci* nu a fost cartografiat de atlasele lingvistice apărute la Chișinău. Lipsa lui în **DD** ne face să credem că acesta nu a fost inclus în *Chestionar*. A fost notat numai în **TD** înregistrate în s. Cartal din sudul Basarabiei: „[brânza] bǎcǔ o făcǔ / ș-acăs-o lǎa... făcǔtǎ gǎtǎ”. [Gr. rom., Cartal, p. 17]

ADCC. Întrucât *Cestionarul* alcătuit pentru ADCC conține un șir de întrebări legate de creșterea vitelor / oierit – ocupație prioritară la popoarele din Carpați, autohtonul *baci* a fost notat pe mai multe hărți lingvistice și planșe cu material necartografiat din volumele 1, 3 și 7 de atlas. Potrivit acestora, el înregistrează o circulație însemnată nu doar la români, ci și la popoarele vecine din spațiul carpatic și balcanic (ca împrumut).

Ar fi de remarcat faptul că în ADCC autohtonul *baci* dispune de o hartă lingvistică aparte (vol. 7, h. 11 „Baci”) notat cu semnificațiile cunoscute în arealul carpatic: (1) conducătorul stânei și al întregii gospodării la pășunea din munți; (2) conducătorul păstorilor la stâna din munți; (3) cioban care prepară brânza (la stâna din munți); (4) ajutor de cioban; (5) semnificații singulare. [ADCC vol. 7, h. 11]

În punctele cartografiate în R. Moldova autohtonul *baci* a fost notat cu varianta fonetică *baš’*. Dintre semnificațiile enumerate mai sus au fost înregistrate numai primele trei: (1) „conducătorul stânei și al întregii gospodării la pășune” în pct. 114, 117, 118, 120, 122-125; (2) „conducătorul păstorilor la stână ” în pct. 114, 117, 118, 120, 122-125, 127, 128; și (3) „cioban care prepară brânza (la stână)” în pct. 114, 117, 118, 120, 122-125, 127, 128 [tot acolo]. Localnicii ucraineni din pct. 116 consideră cuvântul (*baš’ a*) moldovenesc la origine. [tot acolo]

În localitățile românești din Ucraina termenul păstoresc *baci* a fost cartografiat cu semnificațiile: (1) „conducătorul stânei și al întregii gospodării la pășunea din munți”, pct. 78, 80 (*bač’*); 94 (*baš’*); (2) „conducătorul păstorilor la stâna din munți”, pct. 78, 80 (*bač’*); 94 (*baš’*); 131 (*bač’*); (3) „cioban care prepară brânza (la stâna din munți)” pct. 78, 80 (*bač’*); 94 (*baš’*); dar și (4) „ajutor de cioban” în pct. 94 (*baš’*) [tot acolo], semnificație necaracteristică cuvântului în limba română.

Pe harta 23 din același volum de atlas au fost cartografiate varietățile diatopice folosite pentru a desemna pe conducătorul păstorilor și a întregii gospodării la stâna din munți. Cu semnificația dată autohtonul *baci* a fost notat doar în localitățile populate de români în pct. 114, 117, 118, 122-125 (*baš’*) din R. Moldova și în pct. 78, 80 (*bač’*), 94, 130 (*baš’*) din Ucraina. [ADCC vol. 7, h. 23]

Cât privește semantica cuvântului examinat, prezintă interes faptul că la români *baci* apare doar cu semnificații desemnând preocupări ce conțin ideea „mai mare peste”, „responsabil de”, iar pentru „păstor (la oi) la stâna din munți” în localitățile românești din R. Moldova și Ucraina avem notați termenii *cioban* și *mocan*. [ADCC vol. 7, h. 7] Pe când la popoarele vecine împrumutul *baci* a fost notat ca varietate diatopică pusă în legătură cu ocupația de păstor: „păstor la turma de berbeci” sau „berbecar” [tot acolo, h. 6], „ajutorul păstorului la pășunatul oilor în munți” [tot acolo, h. 8], „păstor la vitele sterpe” [tot acolo, h. 5], „strungar, ajutorul păstorului care mână oile la muls” [tot acolo, h. 12].

Ar mai fi de remarcat și faptul că în spațiul românesc de la est de Prut, potrivit datelor din ADCC, nu au fost notate derivate ale autohtonului *baci*, pe când în țările vecine au fost cartografiate un șir de derivate prin care sunt desemnate construcții și încăperi la stâna din munți (*ad litt.* „încăpere a baciului”). [ADCC vol. 1, MN Pl. 10, 11, 12, 13, 14, 16, ADCC vol. 7, h. 15]

Spre deosebire de spațiul românesc din dreapta Prutului, la românii din stânga Prutului autohtonul *baci* nu apare ca termen de respect și adresare către un bărbat necunoscut de vârstă înaintată. Cu semnificația dată el a fost notat într-un șir de puncte de anchetă din Slovacia, Ungaria, Ucraina. [ADCC vol. 3, h. 47] Faptele date vin să susțină afirmația unor cercetători ai substratului limbii române că, încă de timpuriu, autohtonul *baci* și unele dintre derivatele sale au pătruns în limbile vorbite de popoarele vecine cu românii. [Russu, 1970, p. 133; Brâncuș, 1983, p. 32] Respectiv, sunt atestate semnificații pe care în limba română vorbită la est de Prut nu le mai avem în uz.

În ce privește situația actuală a apelativului *baci* în limba română vorbită la est de Prut, ar fi de observat că acesta este un cuvânt cunoscut, însă înghesuit spre periferia uzului. Este bine fixat în onomastică prin numele de familie *Baciu* prezent în mai multe localități (s. Recea, Saca, r-ul Strășeni; s. Burlăceni, r-ul Cahul ș.a). În toponimia din zonă avem numele de localitate *Băcioi* (atestat la 1485). [Eremia, 2008, p. 39; Arbore, 2001, p. 10]

B A L Ă , B A L A U R (E)

I. În prezent cuvântul *bală* s.f. este rar întâlnit în dialectul dacoromân. Cu sensul de „monstru, dihanie, fiară groaznică” apare în limba populară. Cu aceleași semnificații este cunoscut derivatul dialectal *bălătenie*. Fiind concurat de *balaur*, autohtonul *bală* se află pe cale de dispariție.

Întâlnit, de cele mai multe ori în basme, cu sensul de „monstru care întruchipează răul, imaginat ca un șarpe uriaș, cu unul sau cu mai multe capete, adesea înaripat; dragon” (DEX), autohtonul *balaur* s.m. și-a îngustat uzul, fiind înghesuit de împrumutul v.sl. *змиѣ* „șarpe”; „zmeu”, „balaur” (în română refăcut după pl. *zmei*, ca în cuvintele de origine latină *zeu* : *zei*, *leu* : *lei*). [SDE, p. 152]

Autohtonele *bală* „fiară, monstru” și *balaur(e)* „șarpe mare” se află printre cuvintele românești ce au atestări în daco-moesiană sau în alte limbi vechi balcanice. [ILR, 1969, p. 328] În limba română cuvântul bază *bală* este atestat târziu, între anii 1800-1812. [Mihăilă, 2010, p. 304] Mult anterioară, cca pe la 1337-1340, este prima atestare

a compusului *balaur*, anume prin antroponimul *Bělaurъ*, urmată de atestări la 1349, 1354 ș.a. [Mihăilă, 2010, p. 30, 254] Un șir de atestări ale cuvântului le avem din I-a jumătate a sec. al XVI-lea. [DERS, 1981, p. 11; vezi alte atestări în EMR, III]

Autohtonul *bală* se află printre cuvintele comune românei cu albaneza [ILR, 1969, p. 335] fiind confruntat cu alb. tosc *bollë* „șarpe mare” și gheg *bullar* „șarpe de apă”. Dintre acestea, stadiul cel mai arhaic a fost conservat de limba română. [Brâncuș, 1983, p. 34]

Unele dintre sursele lexicografice îl prezintă cu etimologie necunoscută. Al. Philippide consideră că ambele cuvinte de substrat *bală* și *balaur* trebuie puse în legătură etimologică [Philippide, 1925, p. 634] și examinate împreună. Despre înrudirea lor evidentă au mai vorbit Th. Capidan (DR, II, 810), Gr. Brâncuș (1983, p. 34), Vl. Georgiev (RRL, X, 1965 1-3, pp. 70-75) ș.a. Optând pentru înrudirea lor etimologică, Vl. Georgiev aduce explicația în care se „arată că la originea rom. *balaur* se află un compus i.e. **bolā* (sau **bēlā*) „grand serpent d’eau [șarpe mare de apă]” (cu *o > a* la nivelul limbii dace). Astfel elementul **bolā* (**bēlā*) a devenit în dacă **bala-*adj. (comp. skr. *bāla-m* „Kraft, Stärke, Gewalt” [= „putere fizică, forță, tărie, putere”] prezent în numele de persoană dac *Balius, Decebalus*), iar în albaneză s-a substantivat : *bollë*. Al doilea element al compusului **-udra* (**u(r)ra*) se compară cu v.bg. *vydra*, lit. *údra*, avest. *udra* etc. „șarpe acvatic mare” (cu *dr > rr > r* la nivelul românei). [după Brâncuș, 1983, p. 34; v. ILR, 1969, p. 328]

Cuvântul este atribuit substratului de C. Poghirc, I. I. Russu, Gr. Brâncuș, Vl. Georgiev, G. Mihăilă, N. Raevschii ș.a.

Gr. Brâncuș reconstruiește pentru româna comună forma **balauru* și presupune că „termenul era general în româna comună”. [Brâncuș, 1983, p. 33]

După clasificarea făcută de G. Mihăilă, *balaur* este unul dintre cele 16 cuvinte înregistrate în dacoromână, aromână și meglenoromână. În dacoromână avem pe *bală* „fiară, monstru”, *balaur(e)* „șarpe mare”, în aromână pe *Balaura* (antropomim și toponim), iar în meglenoromână adj. *bălaură* „(prună) mare” sau *bălăură* „id.”. (Capidan, Megl. III, 32; DR, II, p. 810); [ILR, 1969, p. 328; Bâncuș, 1983, p. 33; Mihăilă, 2010, p. 254] În aromână nu este cunoscut ca apelativ. Gr. Brâncuș a înregistrat în localitățile aromânești din Albania varianta *buláru* „serpent rouge, serpent à yeux fermés” ș.a. care ar putea fi forme târzii. [Brâncuș, 1983, p. 32-33] Astfel, derivatul *balaur* este atestat în trei din cele patru dialecte ale limbii române.

II. DELM explică cuvântul bază *bală* s.f. prin 1. (folcl.) Dihanie, monstru. 2. (fig. depr.) Ființă urâtă, slută. [DELM I, p. 143]; iar pe *balaur* s.m. (folcl.) prin 1. Monstru închipuit având aspect de șarpe uriaș cu unul sau mai multe capete, adesea înaripat și vărsând foc pe gură. [DELM I, p. 142]

În spațiul de la est de Prut autohtonul *balaur* a fost cartografiat de ALM (harta fonetică „Balaur”) și notat în toate punctele de anchetă cu formele: *bălaur*, *balaure*, *balaor*, *bălauri(e)*, *balauri*; *balahur*, *balahor* (cu *h* epentetic), excepție făcând pct. 97 (s. Vărăncău, Râbnița). Având răspândire generală, în spațiul de limbă română cercetat el formează o singură izoglosă. [ALM I/ 1, h. 109]

În mai multe puncte din ariile laterale și izolate de răspândire a limbii române autohtonul *balaur* nu se află în uz. A fost conservat doar în câteva expresii, fără ca localnicii să-i cunoască semnificația: *era bălaur de sânge* (pct. 190, Bairak, reg. Donetsk); *parcă ești un balaur*, adică un om rău (pct. 194, Kamenskoie/ Tașlâc, reg. Odessa); *șăde ca un balaur* (pct. 234, Dikovka, reg. Kirovograd); *graijești ca un balaur* (pct. 229, Novoukrainka, reg. Kirovograd); *șădz ca on balaur', balaor'* (pct. 34, Șirova, reg. Nikolaev). În pct. 230 (Gantiadi, r-ul Gagra, Abhazia) localnicii fac uz de expr. *taci, măi balauri!* Potrivit explicației aduse de informatori, așa li se spune în localitate copiilor, când aceștia plâng, însă sensul cuvântului *balaur* nu le este cunoscut. Numai informatorii din Bol'șaja Serbulovka (pct. 48) și Subbottsy (pct. 233), reg. Nikolaev presupun că termenul *balaur* folosit de localnici în expr. *te-ai întins ca un balaur'* ar însemna „șarpe”. [ALM I/1, h. 109; DD I, p.107, 108]

DD aduce forma *balahur* s.m. „balaur” înregistrată într-o poveste în s. Grinăuți-Moldova, Ocnița: „Aești meri nu dovdeu si si coaci, ci on balahur cu 6 capiti vine noaptea si le fura”. [AFM, 19/3/54/7; după DD I, p. 108]

TD. În *Textele dialectale* cuvântul a fost înregistrat doar în texte folclorice, anume în poveștile reproduse de informatori din mai multe localități din spațiul cartografiat: „... fuĵ" dĵ-ais" ca si viĵi un bălaur si ni mânânș"i pi noi si tĵ-a mânca si pi tini.” [TD II/2, p. 123; s. Trifăuți, pct. 58]; „Cĵn si duș"i iel si vadĵi, un balaur mari mânca o lebdădi, ...cân dă saĵ"ĵa-n balauru āla... nu l-a tăĵat pi balaur. Balauru ĵntuoci cuoada ș-l-apuc-așă.” [TD I/2, p. 122-123; Plavni, pct. 221]; „Je [fata babii] uo luat si s-o dus ĵn pod, si n-o luat ĉi i-o spus stăpāna, unu [sunduc, ladă] urāt, da ie o luat unu frumos, plin cu șark"i, cu bălauri, cu di tuoati.” [TD III/2, p. 185; Utconosovca, pct. 216]; „Cân o ajuns ș-o vinit acasĵ, uo dișk'is sanducu, șark" si bălauri si di-acum s-o mânânĉ'i.” [TD III/2, p. 186; Utconosovca, pct. 216]; „... si din tuoati p'ārĵĵli v'neau ... copĵi balauure / ĵepurĵ / vulĵki / si ... ĵa ĵ-a dat mĵncari / ĵ-a peptānat... [Gr. rom., Cartal, p. 36]. În poezia populară, cuvântul a fost înregistrat într-o urătură culeasă în s. Moldovanovka, reg. Krasnodar: „ĵădiĵa s-o űcalicat pi oű cal graur, bălaur / đu șaua de aur. [TD I/2, p. 151; Moldovanovka, pct. 228].

În satul Colincăuți din Bucovina *balaur*, în rostirea locală *balaor*, ar însemna „șarpe mare”. Acesta a fost notat în următoarea relatare din partea locului: „spunĵ tatu mĵeu cā la fāĵĵești... pi malu prutulu // si ĵara um mare balaurĵ // ș-aĉel balaur făĉĉ pagubā boĵerulu // prinĉea mĵnzoĉi/ mĵĵi/ viĵăĵi ...”. [Gr. rom., Colincăuți, p. 298]

Atât *bală*, cât și *balaur* sunt astăzi prezente în onomastica locală. În antroponomastica acesta apare ca nume de familie în mai multe localități. În toponimie este notat oiconimul *Bălăurești*, sat în r-ul Nisporeni, atestat cu anul 1619. [Arbore, 2001, p. 12; Eremia, 2008, p. 40]

B A L I G Ă

I. Termen vechi pastoral cu răspândire generală în limba română.

Băligă s.f., pl. *baligi* [sau *balegă* s.f.] (Adesea figurat) Excrement de animale mari; *băligar*. (DEX)

Cea mai veche atestare a rom. *baligă* o avem prin derivatul toponim *Bălegoși* (*balegă* + suf. -os) din anul 1545, mai. O atestare anterioară o avem într-un document din anul 1534, octombrie 5. [Mihăilă, 2010, p. 149; Brâncuș, 1995, p. 23]

Cuvântul se întâlnește numai în română și albaneză, fără corespondente în alte limbi indoeuropene [ILR, 1969, p. 335; Russu, 1970, p. 135], situație pentru care ni se propune comparația cu alb. *baligë* (în Grecia), *balgë*, *bajgë*, *baglë*, *bajgëlë*, *balëgë* s.f. „excremente/ balegă de bovine și cabaline”. [Mihăilă, 2010, p. 149] În opinia lui Gr. Brâncuș, „Forma de bază din albaneză, pe care trebuie să o luăm în considerație în raport cu cuvântul românesc, este *balëgë*”. [Brâncuș, 1983, p. 35]

Apelativul *baligă* a fost atribuit substratului de I. I. Russu [Russu, 1970, p. 135-136], N. Raevschi [SDE, p. 45], Gr. Brâncuș [Brâncuș, 1983, p. 35], Gh. Mihăilă [Mihăilă, 2010, p. 149] ș.a.

Cât privește răspândirea lui în substratul limbii române, Gr. Brâncuș nu exclude ipoteza că vechiul cuvânt păstoresc *baligă* „trebuie să fi avut o răspândire foarte mare în limbile populațiilor preromane”. [Brâncuș, 1983, p. 35]

Aria geografică și istorică a cuvântului cuprinde dialectele limbii române din sudul Dunării. Astfel, în aromână avem formele *balig*, *baligă*; în aromâna din Albania formele *baligă*, *balike*, *baigă*; în istroromână forma *balegă*; iar în meglenoromână este cunoscut *baligă* cu sensul „căcărează (de oi), baligă”. [ILR, 1969, p. 335; Brâncuș, 1983, p. 34-35; Russu, 1970, p. 135; Mihăilă, 2010, p. 149]

II. Autohtonul *baligă* are răspândire generală în limba română vorbită la est de Prut.

ALM înregistrează cuvântul pe harta 556 „(Noi) ungem (podeaua de lut cu baligă de cal)” [întrebare: *Ce ziceți că faceți, când dați pe jos cu un strat subțire de lut cu baligă?*]. Ca răspuns la întrebare, cuvântul a fost notat în îmbinări precum: „măzăluim [= ungem] cu lut cu baligă”, pct. 1, 4; [cf. cazul împrumutului „măjîm s hlinai s balihai”, pct. 52, localitate de ruși și pct. 49, localitate de ucraineni]; „fețuim cu lut cu nasâp și cu baligă”, pct. 8; „netedzâm cu lut cu baligă/ă”, pct. 13, 34; „nitidzîm casa cu lut cu baligă”, pct. 81; „undjém cu lut cu baligă”, pct. 22, 23, 24, 48, 51, 56, 70, 74, 75, 97, 99, 229, 234/ „únjîm cu lut cu baligă”, pct. 67, 70, 73, 76, 79, 84, 90, 91, 94, 96, 105, 111, 123, 136, 146, 149, 167, 171, 183, 185, 186, 194, 197, 200, 210, 215, 233; „únjîm cu lut cu baligă di cal”, pct. 93, 113, 117, 119, 189; „úndzim cu lut cu baligă”, pct. 202; „únzim cu baligă și cu lut”, pct. 224; „fețuim cu lut cu baligă”, pct. 23-28, 50, 59, 64, 66, 98, 100, 103, 126, 130, 132, 154, 165, 176, 177, 179, 195-197, 228, 230-232, 236/ „fățuim cu lut cu baligă”, pct. 221; „fețuim cu lut cu baligă di cal”, pct. 62; „fețuim cu baligă”, pct. 163; „lichim cu lut cu baligă”, pct. 28 (rar), 37, 38, 44, 65, 77, 87, 89, 92, 104, 107, 112, 131, 135, 157, 160-162, 173, 178, 180, 182, 184, 193, 195 (rar), 198, 199, 201, 204, 206, 209, 211, 216, 220, 223; „lipim cu lut cu baligă”, pct. 212; „lichim cu lut cu baligă di cal”, pct. 43, 45, 221; „lichim cu pămînt galbin cu baligă di cai”, pct. 222; „trăjém cu scândurica cu lut cu baligă”, pct. 58, 106, 118; „trazem cu lut cu baligă cu scînduris”ia”, pct. 83; „trazém casa cu baligă”, pct. 82; „muruim cu lut cu baligă”, pct. 138, 170, 174, 175, 187, 190, 227, 235; „mur’im cu lut cu baligă”, pct. 225, 226; „drejim cu baligă”, pct. 202; „dăm cu baligă”, pct. 218. [ALM II/1, h. 556]

DD înregistrează pe *baligă* s.f. cu semnificațiile „băligar”; „băligău, strat, târlî” (pct. 22, 26, 30, 34, 46, 48, 51, 56, 58, 73, 76, 83, 94, 104, 118, 149, 152, 157, 185, 194, 196, 200, 207, 224-226, 233, 236). [ALM, într. 1443; după DD I, p. 108-109] Alături de cuvântul bază, DD prezintă unele derivate ale acestuia: *băligău* (*bălegău*, *băligău*)

1) subst. cu sensul „băligar” (pct. 199, 203, 223); 2) adj. cu sensul „galben-întunecat, cam cafeniu” (pct. 149). [AD; după DD I, p. 197]; *bălij*”iu, adj. „galben-întunecat, cam cafeniu” (pct. 117, 126). [tot acolo, p. 198]; *băligăriu* (*baligariu*) adj. 1. „galben-întunecat, cam cafeniu; băligău, bălij”iu” (pct. 164, 168) [tot acolo, p. 197]; precum și în îmbinările de cuvinte: *baliga*-”oaî adj. „untdelemnii; verdi-scârnav, oloetic, pasăci” (pct. 45). [tot acolo, p. 108]

ADCC. În ADCC cuvântul autohton *baligă* a fost înregistrat doar pe harta semantică **ballga* „balegă” (vol. 6, h. 6). În localitățile cartografiate din R. Moldova și cele românești din Ucraina acesta a fost notat cu varianta fonetică *baligy*. Dintre semnificațiile cartografiate ale cuvântului, în localitățile românești au fost notate numai (1) „excremente ale animalelor domestice” în (pct. 114, 117-128); 115 (*balega*) din R. Moldova și în pct. 78, 110, 129-131 din Ucraina; cu sensul (1.1.) „excremente ale animalelor cornute mari” a fost notat numai în pct. 94 din reg. Cernăuți; iar cu semnificația (1.2.) „bălegar putrezit folosit ca îngrășământ” în pct. 116 (*balega*) din R. Moldova. [ADCC vol. 6, h. 6].

TD. În volumele de *Texte dialectale*, culese și editate de dialectologii de la Chișinău, autohtonul *baligă* este înregistrat într-un șir de relatări ale informatorilor cu referire la gospodăria casnică.

În textele „Prelucrarea lânii”, „Cum se lucrează lâna” a fost notat în relatările informatorilor vizând starea lânii după tunsoare, înainte de a fi spălată. În textele cu această tematică apelativul *baligă* a fost înregistrat în localitățile: Nemirovca: „Sî duș”i moșniagu la djal, tundi ”oili, aduș”i lâna... încurcatî cu cornuț, cu gun”oaîi, cu bal’gî...” [TD II/2, p. 137; pct. 60]; Obreja-Veche: „ș-o dus bărbatu la stânî, o tuns oili, ș-o adus niști lânî acasî, încurcatî di baligî, di glod, di ș”i-î murdării pi djal.” [TD II/1, p. 74; pct. 66]; Mejrecie: „Torn uņcrop pi dânsa [lână] ș-o opareșc... ca sî sa m”oaîi baliga, tăt.” [TD I/1, p. 45; pct. 7]; Feștelița: „[lâna] o șădzut v-o douâ dzâli, ș-s-o mujet baliga ș”eia tăt g”inișor.” [TD I/2, p. 34; pct. 174]; Cârnațani, pct. 167: Ș-am lăsato ”o dzî și s-o mu’et ghini bal_ga ș”eia pi dânsa.” [TD III/2, p. 133]; [TD II/2, p. 76; Vancicăuți, pct. 23]; [TD I/1, p. 84; pct. 27]; [TD I/1, p. 118; Bădiceni, pct. 51]; [TD II/2, p. 111; Trifăuți, pct. 58];

Câteva dintre textele dialectale aduc fapte despre folosirea baligii la înălbirea pânzei puse la ghilit. În acest sens vom aduce date din localitățile Valea-Perjei-Veche: „[pânza] dupa ș”i_ am tij”it-o g”inișor, o duș”im, o mujem în apă, ș-apî punim bal’gî di ”oaîi, ș-o țanem acolo v-o trii dzâli în bal’gî di ”oaîi, ș-apu o luăm la fântânî, ș-o g”ilim, v-o trii dzâli o g”ilim g”ini, pân-sî făș”i albî, fr”muoasî.” [TD II/1, p. 222; pct. 197] și Toceni: „...di-acólo m-am dus la baltî cu dânsa [pânza]... i-am făcut sopenjalî cu baligî di cal, cu ș”enușî la un loc, așă s-făș”ia cânipi...” [TD I/2, p. 44; pct. 182]

Autohtonul *baligă* a fost notat în majoritatea textelor despre cum se face o casă, vizând etapa de finisare – lipitul sau unsul pereților și a sobei: „dupa cî-am gătit-o di cladit [soba], s-aducî fimeja lut bun cu bal’gî.” [TD II/2, p. 69; Forostina, pct. 22]; „[casa] an lik”it-o cu plîjavî, ș-ap an lik”it-o cu baligî, ș-ap an dat-o cu var.” [TD II/1, p. 129; Novoserghievka, pct. 92]; „...dăm întâi cu lut cu plîjavî, dupa ș”î sî usucî, dăm cu lut cu

bal'gî, o văruim.” [TD II/1, p. 233; Valea-Perjei-Veche, pct. 197]; „framânț cu baligî, sî ș"iîi baligos; dinainti cu paîi, ș-apoi cu baligî.” [TD I/2, p. 182; Voloșskoe, pct. 235]; „[Casa] ʷo fețuim tot cu lut cu baligî di cai, ș-apu-ʷo dăm cu var...” [TD II/1, p. 280; Kișinevka, pct. 236]; „o uns casa cu lut g"inișor, o prins a unj"i cu lut cu bal'gî. Tot așa cu lopățica o unj"i frumușăl tăți casa. O unj"i tăt cu lut cu bal'gî, dup ăjasta o dăm cu var.” [TD II/2, p. 208; Pohoarna, pct. 84]; „ʷO unj"i [casa] prima cu pljavi, ș-apu cu bal'gî lutu sî faș"i, și dup_ăș"ēja sî văruijești, sî pun uș, ferestri și sî mutî băjefi-ŋ casî nouî.” [TD III/2, p. 144; Ciobruciu, pct. 173]; „Pi la căsuțâli nʷoastri / Š"eli cu baligî di vacî lik"iti...” [TD I/2, p. 155; Moldovanovka, pct. 228]; „Noj cum fașém clacâ ș-cu lut ūžém // da ș-apu de-amú cu balegî / cu ísta /u dăj co-afb...” [Gr. rom., Martănoșa, p. 173]; „Am_mai_avut_timp sî mai fac un lut, sî lipesc, sî mai fac c-o baligî, sî mai spăl ʷo pode...” [TD I/2, p. 48; Toceni, pct. 182]

Informatorul din localitatea Biserica Albă vorbește despre *baligă* ca remediu în cazul rănilor la animale: „- ... jel o_lo_[= luat] bal'igă ș-o uns marțina [= iapa] pă und' o fost... crēpată [= ruptă] hăju! / o uns-o cu cēje ș-am inît / [Gr. rom., Biserica Albă, p. 316].

În texte ce vizează treieratul grâului autohtonul *baligă* a fost notat în Nemirovka, pct. 64: „...cu mătura acoló felezuje grâu sî ș"iîi curat, sî nu ș"iîi vrj-o bal'gî, vrj-un băț șevá, ș-îl vânturá tăt.” [TD II/2, p. 151; Nemirovka, pct. 64]

Povestind despre foametea din anul 1933, informatoarea din s. Ghidirim (sat în stânga Nistrului) recurge la apelativul *baligă* ca să explice cum arătau turtele din stieve cu care se alimentau: „fășe lip'loș! așá / turtâ / da jē jērâ /.../ ca cînd jārâ baligî de vacâ”.” [Gr. rom., Ghidirim, p. 141]

Dintre derivate TD înregistreză pe *băligar* sb.: „jiei, sî duș"i, tundi ʷoili, aduș"i lâna acasî, lâna murdarî, plinî di băligar, plinî di tăți nevoja.” [TD III/2, p. 158; Nadrecinoie, pct. 186]; „Lucrăm la_nș"eput di fevral' la parniș"i, și li-am distupat, li-am curățat, li-am pus băl'gar, cum dzâș"m noi, ș-apu am pus pământ...” [TD II/1, p. 85; s. Gura-Căinarului, pct. 67]; „Tăți jarna căram băligar' pintru parnic. ... controlăm dacî băligarju s-o-ncălzăt, ari timpiratura di la ș"insprizâș"i gradi-n sus.” [TD III/1, p. 141; Sărata-Veche, pct. 73]; „Di cu tuoamnî pa^mântu lî prigatem așá: duș"em gunoi baligar' diaș"ela.” [TD III/1, p. 94; Sănătăuca, pct. 70]; *băligat*, -ă *adj.*: „ș-ʷo dus ʷomu ș-ʷo tuns ʷoili. ʷO adus lâna acasî, murdarî, baligatî.” [TD III/1, p. 50; Moșana, pct. 43]; *baligos adj.*: „Framânț cu baligî, sî ș"iîi baligos; dinainti cu paîi, ș-apoi cu baligî.” [TD I/2, p. 182; Voloșskoe, pct. 235]; *băligá vb.*: „...stăteé ʷom la marjîna // câ di-uj caz dacâ z báligá calu apă / trébe s-o strîž cu dujénu stîngîjé. // [Gr. rom., Utkonosovka, p. 39 (pct. 216)]; „.../vaca-i cu capu-m puod/ să iertaz bal"igă pâ îngâ ie nu-i nemic / tătâ-i pă păreț / dim picioare. [Gr. rom., Strâmtura, p. 384]

ADCC. În ADCC cuvântul autohton *baligă* a fost înregistrat doar pe harta semantică *balliga „balegă” (vol. 6, h. 6). În localitățile cartografiate din R. Moldova și cele românești din Ucraina acesta a fost notat cu varianta fonetică 'baligy. Dintre semnificațiile cartografiate ale cuvântului, în localitățile românești au fost notate numai (1) „excremente ale animalelor domestice” în pct. 114, 117-128; 115 (balega) din

R. Moldova și în pct. 78, 110, 129-131 din Ucraina; cu sensul (1.1.) „excremente ale animalelor cornute mari” a fost notat numai în pct. 94 din reg. Cernăuți; iar cu semnificația (1.2.) „bălegar putrezit folosit ca îngrășământ” în pct. 116 ('balega) din R. Moldova. [ADCC vol. 6, h. 6].

B A L T Ă

I. *Baltă* s.f., *bălți* pl. 1. Întindere de apă stătătoare de obicei nu prea adâncă, având o vegetație și o faună acvatică specifică; zonă de luncă inundabilă, cu locuri în care stagnează apa; *p. ext.* lac. 2. Apă de ploaie adunată într-o adâncitură; groapă cu apă sau cu mocirlă; (prin exagerare) cantitate mare de lichid vărsat pe jos; băltoacă. (DEX)

Se regăsește în lista cuvintelor ce fac parte din fondul principal lexical al limbii române întocmită de Al. Graur. [Graur, 1954, p. 48]

Autohtonul *baltă* este unul dintre cuvintele cu cele mai vechi atestări în documentele medievale. Primele atestări le avem în toponimie: la 1336 prin oiconimul *Balthahaza* (sat dispărut), apoi la 1468 prin oiconimul *Baltha* (sat dispărut). Apelativul *baltă* îl avem atestat la începutul secolului al XVI-lea – în anul 1505, ianuarie 15, apoi în anul 1508, decembrie 23. [Mihăilă, 2010, p. 30]; DERS, 1981, p. 11; Brâncuș, 1995, p. 23-24]

Comun românei cu albaneza [ILR, 1969, p. 336], autohtonul *baltă* este unul dintre puținele cuvinte românești apropiate de cuvinte atestate în daco-moesiană sau în alte limbi vechi balcanice [(cf. toponimul trac *Di-baltum*, *Δε-βελτός* „două bălți”, aflat în regiunea băltoasă a golfului Burgas). [prezența în traco-iliră și literatura v. ILR, 1969, p. 328; Brâncuș, 1983, p. 36] Atestat încă în antichitatea balcanică, cuvântul are o mare răspândire geografică (prin formele *balt-* : *palt-*) în sudul și estul Europei până în zilele noastre, fapt ce „ne dovedește că e vorba de un cuvânt preslav care trebuie să fi existat și în iliră”. [Brâncuș, 1983, p. 36] În opinia lui C. Poghirc, anume atestările antice traco-ilire [ILR, 1969, p. 328; Russu, 1970, p. 136-137] ar face dovada originii autohtone a rom. *baltă* și alb. *baltë*. În susținerea originii autohtone ar fi și numărul foarte mare de derivate pe care le are cuvântul în ambele limbi, precum și prezența masivă a acestuia în toponimie încă din antichitate. Originea slavă a cuvântului, pentru care au optat mai mulți cercetători, este doar aparentă: nici rom. *baltă* / alb. *baltë*, nici derivatele lor nu au suportat metateza lichidelor (Pușcariu, Capidan, Phipippide), întrucât influența slavă asupra românei și albanezei s-a produs mai târziu.

Mai mulți dintre cercetători – I. I. Russu, G. Ivănescu, G. Mihăilă ș.a. – consideră cuvântul românesc *baltă* de origine autohtonă. [Russu, 1970, p. 137; Mihăescu, 1993, p. 311-312; Mihăilă, 2010, p. 30] N. Raevschi îl prezintă cu origine neclară, însă nu exclude nici probabilitatea moștenirii lui din substrat. [SDE, p. 45]

Autohtonul *baltă* este cunoscut în toate dialectele limbii române având numeroase derivate, însă cea mai mare răspândire o are în dialectul dacoromân ca apelativ / entopic, precum și ca toponimic și antroponimic. În dacoromână, aromână și meglenoromână este cunoscut cu forma *baltă*, iar în istroromână cu formele *bâte*, *bâte* având sensul „apă stătătoare”. [ILR, 1969, p. 328]

II. DELM explică pe *baltă* s.f., *bălți* pl. prin 1. Rezervor natural de apă stătătoare de adâncime mică în care cresc diferite plante acvatiche. 2. Apă rămasă de pe urma revărsării unui râu sau în urma unei ploii mari. [DELM I, p. 143]

La est de Prut cuvântul *baltă* are răspândire generală, formând o singură arie compactă.

ALM înregistrează pe *baltă* în pct. 140 în îmbinarea *loc de baltă*, folosită de localnici pentru a desemna șesul. [ALM I/1, h. 31] Harta „Topilă” [întrebare: *Cum numiți locul în care puneți cânepa în apă, la topit ?*] notează pe *baltă* numai în pct. 3 ca varietate diatopică pentru noțiunea dată. [ALRR. Bas. II, h. 136].

Pentru noțiunea „limpeziș în baltă” [întrebare: *Cum îi ziceți unei întinderi de apă limpede într-o baltă?*] autohtonul *baltă* este notat în pct. 8, 12, 13, 18-20, 22, 24, 30, 31, 33, 35, 36, 47, 58, 63, 78, 88, 102, 103, 108, 109, 114-116, 121, 122, 125, 132-134, 145, 150, 166, 187, 202, 205, 207, 228. [ALRR. Bas. IV, h. 514] Pentru aceeași, îl avem notat în pct. 55 în îmbinarea *loc gol în baltă*. În pct. 171 *baltă* este folosit de localnici alături de derivatul *bălțiș*. Dintre derivate, pe aceeași hartă, a fost notat femininul *băltoagi* (pct. 140, 151, 158, 173, 184, 188, 227)/ *baltoagi* (pct. 5, 6, 10) și neutrul *băltog* (pct. 131)/ *baltog* (pct. 16). [tot acolo]

Pe câteva hărți lingvistice autohtonul *baltă* apare notat în îmbinările de cuvinte: *buhai de baltă*, varietate diatopică pentru „bufniță”, pct. 231, 232 [ALRR. Bas. III, h. 349], *fluture de baltă*, varietate diatopică pentru „libelulă”, pct. 6 [tot acolo, h. 354] și *șoarece de baltă*, pct. 42. [tot acolo, Pl. 27]

Un alt caz de notare a autohtonului *baltă* îl găsim în explicația adusă de informatori în pct. 211 (s. Văleni) cu referire la pasărea „barză”: „cocostârș” îs pe baltă, le mai zic „băltani”. [ALRR. Bas. III, h. 345]

DD. Potrivit DD, apelativul *baltă* s.f. s-a notat în pct. 3 și 227 pentru „loc „în râpă”, unde dudim cânipa”; în pct. 234 *baltă* s-a notat pentru „râu”; iar în pct. 1-4 și 13 pentru „groapă cu apă, pe drum”. [DD I, p. 109] Dintre derivate DD înregistrează pe *băltini* s.f. în pct. 189; pe *băltuime* s.f., în pct. 4 – ambele desemnând un „loc jos, acoperit cu apă”; pe *băltuăgi* s.f. „șes cu umezeală, unde crește stuf, papură” în pct. 206. [ALM, într. 40; după DD I, p. 109, 198]

ADCC. Potrivit rețelei ADCC, în R. Moldova autohtonul *baltă* a fost fixat având răspândire generală cu forma *baltă*.

În ADCC apelativul *baltă* a fost cartografiat pe o hartă aparte *balta (nr. 54) cu semnificațiile: (1) „baltă, apă stătătoare”, (1.1) „loc mlăștinos, loc umed”; (2) „glod, noroi pe drum”, (3) „lac”, (4) „bulhac/ băltoacă”, (5) nume propriu, (6) semnificații singulare. [ADCC vol. 7, h. 54] Dintre acestea în spațiul de limbă română de la est de Prut nu au fost notate sensul (2) „glod, noroi pe drum” și (6) semnificații singulare. În unele puncte de anchetă se aduc precizări semantice (detalieri).

Cu semnificația (1) „baltă, apă stătătoare” cuvântul examinat a fost notat în pct. 126; iar în pct. 114, 117, 119, 120, 122 apare cu precizarea „unde crește stuf, rogoz ș.a.”. Localnicii din pct. 123 numesc prin *baltă* un „teren umed, nearabil în câmp” (1.1), iar cei din pct. 118 aduc pentru cuvântul dat explicația „loc în câmp, unde se adună apa de

ploaie” (1.1). Semnificația „lac” (3) a fost notată în pct. 127 și 128, iar în pct. 124, 125, 127, 128 este adusă precizarea „lac în care crește stuf, rogoz etc.”. Ca nume propriu (5), în pct. 121 a fost notat oiconimul *Balta*, iar în pct. 126 hidronimul *Balta* (lac). Semnificația „bulhac/ băltoacă formată după ploaie pe drum sau în câmp” (4) a fost fixată în pct. 116 (*balta*). În pct. 115 nu-l au în uz, însă cunosc că *balta* este cuvânt moldovenesc: „slovo moldavscoe”. [ADCC vol. 7, h. 54]

La românii din Ucraina autohtonul *baltă* este răspândit pe o arie largă. Cu excepția numelor proprii (5), toate semnificațiile enumerate mai sus au fost înregistrate pe teren. Astfel pentru înțelesul „mlaștină, apă stătătoare, unde crește stuf, rogoz ș.a.” (1.1) *baltı* s-a notat în pct. 94; pentru „lac” (3) în pct. 78, iar în pct. 129-131 din sudul Basarabiei, alături de „lac” s-a notat precizarea „lac unde crește stuf, firuță-de-baltă ș.a.” (3). Cu sensul „bulhac, băltoacă” (4) cuvântul *baltı* s-a notat în pct. 80. În pct. 110 *baltə* a fost înregistrat cu semnificația „adâncitură cu apă de ploaie (pe drum sau în câmp)” (6), pentru care cf. *bal'tə* „glod/ noroi pe drum” (2) înregistrat în pct. 198 cu populație albaneză din Serbia. [ADCC vol. 7, h. 54]

TD. În *Texte dialectale* autohtonul *baltă* a fost înregistrat, în bună parte, în relatările informatorilor despre ocupațiile casnice vizând prelucrarea cânepei, a inului și a lânii, precum și ghilitul pânzei. Potrivit acestui grupaj de texte, autohtonul *baltă* a fost notat în următoarele puncte de anchetă: 11, 12, 14, 23, 28, 37, 38, 43, 50, 60, 66, 67, 71, 76, 84, 91, 128, 131, 139, 157, 161, 162, 167, 170, 174, 176, 182, 183, 195, 197, 198, 200, 215, 223, 231, 235.

Mai jos vom aduce relatări privitoare la prelucrarea cânepii (mai rar, a lânii) în care informatorii s-au referit, într-un fel, sau altul, la autohtonul *baltă*: „[Cânepa] dacî-i c'uoaptî, o rupim în rând, ș-o faș'im iarî mânuș, ș-o punim gluj'i, ș-stă, ș-sî usucî, ș-o batim di sămânți, ș-pi aș'eilantî sacî 'o scuturăm di tot, pi urmî luăm, ș-o faș'im snok", ș-o duș'im la baltî, ș-o punim în apă ș-stă.” [TD II/1, p. 268-269; Kamășevka, pct. 215]; „[Cânepa] am cules-o, am lasat și s-o uscat, am făcut-o fui'oari. Ș-apî am luat... ș-am dus-uo cu caruța la baltî. Ș-am pus-o_n baltî.” [TD III/1, p. 49; Moșana, pct. 43]; „am_vărat-o, am legat-o, am adus-o, ș-am zvântat-o, ș-am pus-o la baltî...” [TD I/2, p. 40; Tocenii, pct. 182]; „Dupa asta [cânepa] o luăm ș-o scuturăm, ș-o bătăm, ș-o legăm fui'oari, ș-o dușém la baltî. O lăsăm în baltî.” [TD III/1, p. 30; Corpaci, pct. 37]; „[Cânepa] O duc la baltî, ș-o pun în apă, ș-o șădzut trii dzăli.” [TD I/2, p. 31; Feștelița, pct. 174]; „[Cânepa] an_legat-o malduri, ș-an_dus-o la baltî.” [TD I/2, p. 125; Crihana-Veche, pct. 223]; „...liagăm manuș [cânepa] ș-o aduș'ém acasî, sî usucî, o frijăcăm, o duș'im la baltî. Puném în baltî, acupirim cu pomânt; șădi v-o trii-patru dzăli.” [TD I/2, p. 166; Martonoșa, pct. 231]; „[Cânepa] am pus-o_n_baltî, am pus-o_n pârâu, m-an dus ș-an făcut on_jaz, ș-an pus-o pi dânsa în_jezușoru ș'jala.” [TD II/1, p. 112; s. Ignăței, pct. 91]; „[Cânepa] o culej'im, o legăm în boțuri, o puném s-s-usuci, apoi o ducem la topit la o baltî sau la_on_pârâu.” [TD II/1, p. 1; Voloca, pct. 11]; „Dupa ș'i ai scuturat-o [cânepa] di muc, o aduș'i la baltî. Dupa ș'i ai pus-o la baltî, acolo trebu sî steii șinș'i-șăsi dzăli.” [TD II/1, p. 164; Vărzărești, pct. 131]; „În baltî faș'im tok'ilî.” [TD II/1, p. 203; Tocuz, pct. 176]; „Pi urmî mă duc, ș-o duc la baltî, ș-o pun în baltî, ș-o dughesc...” [TD II/1, p. 70; Obreja-Veche, pct. 66]; „Sî usucî, pisti trii zăli o ducém la baltî, ca sî sî tok'iasci. șă

șapți-opt zâli la baltă. [TD II/2, p. 42; s. Bairaki, pct. 14]; „[cânepa] o pûnim la dug"it în baltă” [TD II/2, p. 125; s. Octeabriscoe, pct. 60]; „O duc la baltă [cânepa] ș-o pun în ȓaz, ș-o dug"esc acolo.” [TD II/2, p. 164; s. Biliceni Vechi, pct. 71]; „O duș"im la baltă sî tok"ȓascî, sî m"oăii. Sî ȓeii muguru di pi dânsa... O ș"ercăm la baltă, dacî sî ȓe muguru dupa dânsa...” [TD II/2, p. 193; s. Pohoarna, pct. 84]; „[Cânepa] am luat-o așa di verdi ș-am dus-o la vad, în baltă.” [TD II/2, p. 209; s. Boldurești, pct. 128]; „După ș"i ai bătut mucu ș"ȓala, ai luat ș-ai dus-o la baltă, ș-ai pus-o-n baltă sî muredzî.” [TD II/2, p. 210; s. Boldurești, pct. 128]; „Inu îl duș"im la baltă, în ȓaz să-l tok"im.” [TD II/2, p. 226; s. Ciuciuleni, pct. 139]; „[Cânepa] o culeg, o scutur di muguru ș"ȓala, o duc la baltă” [TD II/2, p. 257; s. Gura Galbenă, pct. 162]; „[Cânepa] Șădi "opt zâli-n baltă șî sî dug"ascî... scotém cânipa din baltă, "o uscăm "o zî, "o melițăm.” [TD III/1, p. 196; Ciucur-Minjur, pct. 183]; „[Cânipa] "O batem di sãmântȓi ș-o duș"ém la baltă șî sî dug"ești.” [TD III/1, p. 241; Taraclia de Salcie, pct. 198]; „Vinem la baltă, punem uo datî-n baltă, nu punem tătȓi [cânipa] cȓ iera multȓi.” [TD III/2, p. 11; Drăgănești, pct. 76]. „Pi urmȓi mă duc la baltă. Cu dânsa [lâna]”. [TD I/2, p. 60; Novosiolovka, pct. 200]

Alte relatări în care este notat autohtonul *baltă* vizează ghilitul pânzei: „Zbanțu, cari l-am țăsut, pândza, am pus la muțet... Am "opărit-o, am pus-o la șȓiubei, am scos-o... m-am dus la baltă cu dânsa, ș-am luat s-o g"ilesc.” [TD I/2, p. 44; Toceni, pct. 182]; „Ni duș"im la baltă ș-o g"ilim [pânza], ... la baltă, o clatim, o spalăm ș-o punim la suoari.” [TD I/2, p. 167; Martonoșă, pct. 231]; „... ș-apoî o duș"ém [pânza] la baltă șî cu maȓu, cu t"ȓatra o batém șî gata ȓară pândza.” [TD I/2, p. 176; Voloșkoe, pct. 235]; „Mă duc la baltă sî li g"ilesc”. [TD II/2, p. 166; s. Biliceni Vechi, pct. 71]

În textele cu alte tematici apare rar. A fost notat într-o poveste înregistrată în s. Voloca: „Ie o nascut copȓii, i-o dus în paduri, la o baltă mari, cari sî ȓiema Balta-Neagrȓ. Șȓ acei doi copȓi stătȓiau lăngȓ balta ceia”. [TD II/1, p. 9; Voloca, pct. 11]

În relatările despre toponimia satului autohtonul *baltă* a fost notat în Pogănești: „Pi malu Prutulul !esti baltă...” [TD II/2, p. 255; s. Pogănești, pct. 161].

Ca toponim autohtonul *baltă* a fost atestat în onomastica locală din s. Toceni, pct. 182. În relatarea „Din istoria satului” este menționat toponimul compus Cotul de Baltă: „S-o cumparat așeli trii sutȓi di ictari di la ȓăganca ș-di la Cotu-di-Baltă”. [TD I/2, p. 55; Toceni, pct. 182]

DTG. A. Eremia înregistrează entopicul *baltă* în DTG cu mențiunea „termen de circulație generală în Basarabia”. În deplasările pe teren au fost notate hidronimele și toponimele: *Balta Albă* (fostă baltă în s. Golești [pct. 195]), *Balta Bisericii* (s. Dubăsarii Vechi), *Balta* (fost lac în s. Hagimus), *Balta Mălaiului* (lac în s. Slobozia Mare); *Balta Răioasă* (s. Heciul Vechi); *Balta Sacă* (baltă în s. Zărnești), *Balta Roșie* (pământ arabil în s. Coteala), *Bălȓile Albe* (teren agricol, fostă baltă în s. Balatina). [DTG, 2006, p. 20]

În *Dicționarul geografic al Basarabiei* Z. Arbore notează pe *baltă* în hidronimele compuse: *Balta-Alexi* (lac în jud. Acherman, în valea Nistrului, între limanul Cioburci și *Balta-Florii*), *Balta-Avași* (lac în jud. Ismail, în valea Prutulului, la nord de satul Hănăsenii-Noi), *Balta-Carp* (lac în jud. Acherman, în valea Nistrului, lângă lacurile Carp și Chârlac/ Cărlac), *Balta-Florii* (lac în jud. Acherman, în valea Nistrului, la nord de lacurile *Balta-Alexi* și *Balta-Carp*), *Balta-Pojar* (lac în jud. Ismail, în valea Prutulului, la sud de lacul Bod / Bodul), *Balta-Tatarlo* (-Tatarlȓi). [Arbore, 2001, p. 12]

B A R Z Ă

I. *Barză* s.f., *berze* pl. Pasăre călătoare cu ciocul roșu, gâtul și picioarele lungi și cu penele, de obicei, albe, afară de vârful aripilor, care sunt negre; cocostârc. (DEX)

Prima atestare o avem prin antroponimul *Bardz* într-un document din Maramureș cu anul 1566. [Mihăilă, 2010, p. 150]

Cuvânt comun românei cu albaneza. [ILR, 1969, p. 336] Încă B. P. Hasdeu a comparat cuvântul românesc cu alb. *bard[hë]* (*barth*, art. *e barthë*) „care are în exclusivitate înțelesul adjectival de alb, iar *barzei* în această limbă i se zice *lelec*, „încât este evident că românii nu aveau ce să împrumute de acolo”. [EMR, III/ 2013, p. 207]

Cu sensul de *pasăre barză* acesta există numai în dialectul dacoromân și trebuie legat de adjectivul *bardzu*, *bardzə* „alb, bălțat” din româna comună. [Brâncuș, 1983, p. 37, 38] Însuși termenul *barză*, după cum remarca Hasdeu, „cată să exprime dară ideea de ceva alb”. [EMR, III/ 2013, p. 207] Folosit la desemnarea culorii albe a animalelor domestice (cf., în aromână și în unele graiuri dacoromâne denumește culoarea cailor, catârilor, caprelor etc.) [ILR, 1969, p. 336], adjectivul *barz*, *barză* a fost notat cu semnificațiile: (despre păsări) „sur, cenușiu cu pene de culoare amestecată, albe și negre”, (despre capre) „alb, alburii”, „suriu, vânăț”, (despre fructe) *mere barze*. [(DR VI, p. 255); Russu, 1970, p. 137] La aromânii din Sărăcănciani a fost atestat cu înțelesul „brun, roșcat” (DR IV, p. 950). Gr. Brâncuș explică restrângerea de sens la domeniul păstoresc din cauza concurenței, dar și pentru a evita sinonimia cu *alb* (< lat. *albus*). [Brâncuș, 1983, p. 37, 38] Din româna comună adj. *bardzu*, *bardzə* „alb, bălțat” ajunge să formeze în dacoromână pe *barză* „cocostârc”, un adjectiv substantivat: *pasăre barză* → *barză*, resp. este un cuvânt format prin elipsă. [Brâncuș, 1983, p. 40]

După Hasdeu, la români originea lui este tracică: „un element lexic antelatin, primit de la daci, cari la rândul lor puteau să-l fi moștenit de la traci, sau să-l fi împrumutat de la celți, una din două.” [EMR, III/ 2013, p. 208] Originea autohtonă a cuvântului este susținută de un șir de cercetători, printre care I. I. Russu, Gr. Brâncuș, N. Raevschii, G. Ivănescu, Gh. Mihăilă ș.a.

Cuvântul este cunoscut în dialectele limbii române din sudul Dunării: în aromână prin formele *bardzu*, *-ă* adj. și sb. „bălan, pestriț” [Papahagi, 1963, p. 193] (cf.: *capră bardză*, *mulă bardză*, „catâr bălan”); în meglenoromână prin *bardză* (nume de capră) [(DR, II, p. 519); Russu, 1970, p. 137] și *bardză* „când e roșie pe bot, iar trupul e negru, sau are pe cap dungi de altă culoare”, precum și prin compusul *rușubardză* „oaie albă amestecat cu roșu”. [Russu, 1970, p. 138]

Referitor la răspândirea geografică a rom. *barză*, Hasdeu menționa că „Afară de Muntenia și Banat, pe aiuri se zice mai mult *stârc* sau *cocostârc*”. [EMR, III/ 2013, p. 207] Potrivit datelor cunoscute astăzi, rom. *barză* este un element de tip sudic răspândit în Muntenia, sud-estul și nord-estul Transilvaniei, Dobrogea, sudul Moldovei. În celelalte graiuri este folosit termenul *cocostârc*. [Gheție, 1975, p. 179, 510, 561, 562; Brâncuș, 1983, p. 37]

II. La est de Prut cuvântul autohton *barză* este cunoscut, în special prin limba literară. În limba populară apare doar în două zone. Potrivit ALRR. Bas. III (h. 345 „Barză”), în Nordul Bucovinei este notat alături de *cocostârc* în pct. 7 (ca formă veche); în pct. 5 și 8 apare numai în mențiunile informatorilor: „învățăm la școală *barzi*” și, resp., „*barzi* îi după cărți”. În R. Moldova avem o situație similară, notat fiind numai în câteva puncte de anchetă. În majoritatea dintre acestea apare în mențiunile informatorilor: „pin cărți îi *barzi*” (pct. 77), „românește îi *barzi*” (pct. 145), „românii zic *barzi*” (pct. 171, 193), „românii le ziceau *barzi*” (pct. 223). Informatorii din pct. 220 știu că în alte părți se zice *barză*. În pct. 138 *barză* zic doar unii, acesta aflându-se în uz alături de *cocostârc*.

Autohtonul *barză* formează o arie mică în graiul de sud-vest, grai cu infiltrații dobrogene și muntenesti. Aici *barză* este notat în pct. 212, 214, 217-219, 221, 222; apoi în pct. 211 alături de *pajură*. [ALRR. Bas. II, h. 345]

ADCC. În rețeaua ADCC autohtonul *barză* a fost notat ca substantiv sau adjectiv cromatic pe harta „Cocostârc” (*Ciconia*) [ADCC vol. 5, h. 66] și pe planșa cu material necartografiat **barzA* [ADCC vol. 6, MN 1], însă nu în punctele de anchetă cu vorbitori de limbă română.

La est de Prut autohtonul *barză* s.f. a fost notat pe harta semantică „Cocostârc” doar în pct. 131, s. Plavni din sudul Basarabiei. [ADCC vol. 5, h. 66] Pe planșa cu material necartografiat **barzA* nu a fost notat în nici unul dintre punctele de anchetă din spațiul la care ne referim. [ADCC vol. 6, MN 1] (pentru pasărea *Ciconia* autohtonul *barză* a fost notat în mai multe puncte de anchetă din România: 166, 167, 170, 171, 174, 176-179, 180-190). [tot acolo]

B A S C Ă

I. *Bască* s.f. sg. „lâna (tunsă de pe oaie)” [DLR, p. 453; ILR, 1969, p. 336]. După A. Candrea, „întreaga lână a oii, cât timp nu este tunsă se cheamăască”. [v. Russu, 1970, p. 138] Gr. Brâncuș explică cuvântul *bască* prin „totalitatea lânii tunsă de la o singură oaie”. [Brâncuș, 1983, p. 40] În opinia lui C. Poghirc, sensul primar al cuvântului în română și albaneză ar fi „grămadă de lână (strânsă după tunsul unei oi)”. [ILR, 1969, p. 336] Semantic acesta ar corespunde lat. *vellus* „lână tunsă”, „smoc de lână”. [EMR, 2013, p. 237].

O unica și foarte prețioasă atestare a autohtonului *bască* o avem între < 1573-1578 > în *Psaltirea Șcheiană* (II, 140, ps. 71, vs. 6) [EMR, III/ 2013, p. 237; Mihăilă, 2010, p. 304]: *Deștinge-va ca plo[ae]a sprească*. [după DLR, p. 453]

Cuvânt comun românei cu albaneza. [ILR, 1969, p. 336; Rosetti, 1986, p. 245]. Hasdeu este acela care a apropiat cuvântul românesc de alb. *bashkë* (gheg *mashkë*), *baskë* „id.”, considerându-l la origine tracic. [EMR, III/ 2013, p. 237] După cum constată Th. Capidan, „Corespondența rom. *s* : alb. *sh* probează independența cuvintelor din cele două limbi”. [(DR, II, p. 481); ILR, 1969, p. 236]

A fost atribuit substratului de I. I. Russu [Russu, 1970, p. 138-139], G. Ivănescu [Mihăescu, 1993, p. 310], Gh. Mihăilă [Mihăilă, 2010, p. 151] ș.a.

În sudul Dunării autohtonul *bască* se află în aromână și meglenoromână. Spre deosebire de dacoromână, unde termenul nu mai este în uz, în aromână și meglenoromână are răspândire generală (dată fiind practicarea aproape în exclusivitate a păstoritului de către vorbitorii acestor dialecte): ar. *bască*, pl. *băști* „lâna toată de la o oaie, rămasă într-o bucată; o lână” [Brâncuș, 1995, p. 151] (Cf.: *acló ău tundeá básca di oáie* „acolo unde tundeá lâna de oaie” [Papahagi, 1963, p. 193]); megl. *bască* „bucată de lână”, pentru care Th. Capidan a notat îmbinarea *bască di lona* „bucată [grămadă], legătură de lână”. [Russu, 1970, p. 138; v. Mihăilă, 2010, p. 151]

II. La est de Prut nu am întâlnit cuvântul decât într-o înjurătură (?)

Th. Papahagi ne comunică faptul că în aromână *bască* e folosit ca termen de înjurătură: *básca a mí'-taí*. Înjurătură „ușoară”, *basca mă-tii* a fost auzită și de noi mai mulți ani în urmă. Cuvântul „bască” fiind înțeles de noi, dar, se pare, și de unii dintre utilizatori, cu sensul „beretă”. Cu certitudine, în cazul expresiei injurioase poate fi vorba numai de cuvântul păstoresc. Populația de la noi, în marea sa majoritate țărani de la sate, își trecea viața fără *băști* („berete”) franțuzești. Astfel *bască* din expresia injurioasă poate fi pus în relație cu autohtonul *bască* „lână”. Ieșit din uzul general, acesta s-a păstrat ca relictă numai în expresia injurioasă notată. Nemaifiind înțeles, a fost apropiat de împrumutul francez omonim.

Autohtonul *bască* lipsește în atlase, TD și DD apărute în Republica Moldova. Nu a fost înregistrat nici pe hărțile ADCC.

B Â L C

I. *Bâlc* s.n. Băltoacă, bahnă, mocirlă. [(DLR, p. 453); Mihăilă, 2010, p. 220] este prezentat cu răspândire în Moldova.

ILR explică pe autohtonul *bâlc* prin „mlaștină; vale îngustă și mocirloasă în munți”. [ILR, 1969, p. 337]

Varianta *bâlc*, în opinia lui Gr. Brâncuș, ar fi o formă mai veche. [Brâncuș, 1983, p. 42]

Este atestat cu varianta *bâlc* la 1644 într-un act de hotărnicie din Moldova. [EMR, III/ 2013, p. 591; Mihăilă, 2010, p. 220]

Cuvânt comun românei cu albaneza. [ILR, 1969, p. 337; Rosetti, 1983, p. 245] Rom. *bâlc* / *bălc* a fost apropiat de Al. Cihac (II, 714) de alb. *pellg*, *pellk* „groapă mare cu apă; loc unde marea sau râul sapă o adâncime mai mare; vale, depresiune”. [Rosetti, 1983, p. 245, 581] Corespondentul albanez este general răspândit, avându-și familia sa de cuvinte în limbă. [tot acolo]

În opinia lui Gr. Brâncuș, rom. *bâlc* trebuie comparat cu alb. *pellëg*, *pellëk* ce se regăsește în cel mai vechi text albanez (Buzuku, *Meshari*, 1555), dată fiind prezența paralelismului fonetic *p:b*, păstrarea lui *-ll-* intervocalic netrecut la *-r-*, dovezi care fortifică poziția de termen autohton în ambele limbi ca provenit din aceeași sursă comună. [Brâncuș, 1983, p. 42]

Ca termen autohton este apreciat de C. Poghirc [ILR, 1969, p. 337], Al. Rosetti [Rosetti, 1986, p. 245], Gr. Brâncuș [Brâncuș, 1983, p. 41-42], G. Ivănescu [Mihăescu, 1993, p. 312], N. Raevschii (SDE, p. 66) ș.a.

Așa cum s-a arătat supra, apelativul *bâlc* are răspândire regională aflându-se în uz doar în Moldova. În toponimie însă este răspândit pe întreg spațiul românesc, denumind locuri mocirloase, văi, pâraie, sate. [Brâncuș, 1995, p. 25] După cum constată Gr. Brâncuș cu referire la spațiul de limbă română din dreapta Prutului, pentru apelativul *bâlc* nu au fost înregistrate derivate. [Brâncuș, 1983, p. 41]

În dialectele din sudul Dunării nu este cunoscut.

II. Cuvântul lipsește în DELM, însă îl aflăm înregistrat în atlase, texte dialectale și alte surse.

ALRR. Bas. l-a notat cu forma mai veche *bâlc*, pct. 69, 96, 119, ca varietate diatopică pentru noțiunea „limpeziș în baltă”, precum și în îmbinarea *bâlc de apă* notată pentru aceeași noțiune în pct. 165, 229. [ALRR. Bas. IV, h. 514]

DD înregistrează pe *bâlc* s.n. cu sensul „groapă cu apă de ploaie, pe drum” în pct. 106, 119, 123, 175, 187, 189 (după ALM, într. 40) și „glod subțire și alunecos” în pct. 149, 157, precum și în s. Peciște, r-ul Rezina. [după ALM, într. 1942; DD I, p. 198] Pluralul *bâlcuri* „băltoace de apă” a fost notat în texte folclorice înregistrate în s. Rădi-Cereșnovăț, r-ul Soroca și în or. Briceni. [AFM, 19/3/78/7; după DD I, p. 198]

Tot DD înregistrează derivatul *bâlcău* s.n. „băltoacă mică de apă” în s. Goian, Criuleni și în s. Doina, Cantemir. [AD; după DD I, p. 198]

TD. În *Textele dialectale* avem înregistrate ambele forme: *bâlc*: „- Aș gasât Țeu on bâlc, Țara cu apă, da Țara nghiațată oliaçi.” [TD I/1, pp. 142, 143; s. Grușca, pct. 63] și *bâlc* notat prin derivatul oiconim Bâlhău într-o urătură: „Și ni-aș dzâs: Țăsta-î plugu dim Bâlhău Trag uo brazdî, rubla Țeu, Și m-an dus în drumu n"eü...” [TD II/1, p. 23-24; s. Nijnie Stanivțî, pct. 15]

DTG. A. Eremia prezintă în DTG forma mai veche *bâlc* s.n. cu semnificațiile: „groapă cu apă acumulată din ploii” notat în s-le Cerlina și Nimereuca, r-ul Sângerei; „baltă mică, bulhac” notat în s-le Bahmut, Meleşeni, Rădeni, r-ul Ungheni și în s-le Budăi, Pocșești, Trebujeni, Vatici, r-ul Orhei. Dintre derivatele entopicului *bâlc/bâlc* dicționarul dă pe *bâlcău* „băltoacă mai mare de apă”, „lac mic sau iaz amenajat pentru creșterea peștelui” și pe *bâlcău* „băltoacă mai mare”, „groapă cu apă în lunca râului”, „teren îmbibat cu apă; mlaștină”, „heleșteu”. [DTG, 2006, p. 22]

În toponomastica locală avem s. *Bâlcăuți* în r-ul Briceni [Eremia, 2006, p. 40], înregistrat și de Zamfir Arbore: satul *Bâlcăuți*, județul Hotin, volostea Stălinești („Are un eleșteu mare”). [Arbore, 2001, p. 21]

B Â R

I. Onomatopee. Strigăt ce imită behăitul oilor.

DEX: *bâr*, interj. Cuvânt cu care se îndeamnă sau se goneșc oile.

Prin derivatul verbal *a bârâi* „a mâna oile, strigându-le *bâr*” este atestat la 1825. Înseși interjecția *bâr* este atestată la 1851. [Mihăilă, 2010, p. 304]

Cuvânt comun românei cu albaneza. Corespondentul albanez *berr*; -i s.m. denumește vite mărunte „berbec sau oaie, țap sau capră; vită mărunță”. [ILR, 1969, p. 337]

Brâncuș admite ca „în româna comună să fi existat un apelativ *bîră* (*bără*) cu sensul generic pe care îl are corespondentul albanez. Dispariția lui a fost determinată de concurența cu sinonimul latin”. [Brâncuș, 1983, p. 43] Ar fi de observat că interjecția din română mai des este folosită în raport cu oile, mai rar în raport cu caprele și celelalte animale domestice mărunte. Un derivat *bără* s.f. „oaie” este înregistrat în câteva contexte fixe: *lapte de bără*, *brânză de bără* (având la bază interjecția *bâr*). [Mihăilă, 2010, p. 221] În Moldova a fost notat derivatul *bârâiac* s.m. „miel”. [Brâncuș, 1983, p. 42]

Este considerat cuvânt autohton de către Gr. Brâncuș, Gh. Mihăilă, H. Mihăescu, G. Ivănescu, N. Raevschii ș.a.

Lipsește în dialectele din sudul Dunării.

II. DELM notează pe *bâr* interjecție. Cuvânt onomatopeic cu care ciobanul îndeamnă oile la mers. [DELM I, p. 199]

A fost notat în pct. 219 (hartă „Jivină”) în îmbinarea *br*, *bâr*, *juvină!* cu explicația „se zice la o oaie slabă, slută”. [ALM I/1, h. 146]

DD înregistrează numai derivate ale interjecției *bâr*, anume: derivatul diminutival *bârâți* s.f., pl. explicat prin „bârsane (oițe)”: „La fântâna lui Tărăță/ Numai capete de bârâță” – versuri extrase dintr-un text folcloric cules în s. Caragaș, r-ul Slobozia (din stânga Nistrului) [DD I, p. 194]; derivatul verbal *bârâi* „a cicăli (pe cineva)” notat în s. Durlești (astăzi suburbie a Chișinăului) [AD; după DD I, p. 194]; și derivatul-interjecție *bâreă-bâreă* „strigăt cu care se alungă găștele” notat în s. Orlovca, reg. Odessa. [to acolo]

TD. Autohtonul *bâr* a fost notat de TD în refrenul unui cântec păstoresc din sudul Basarabiei: „Și verdi o f'oaii leuștian, Bâr, "oiți, bâr, M-a făcut mama mocan, Bâr, "oiți, bâr...”. [TD I/2, p. 96; s. Dolinskoe, pct. 217]

ADCC a cartografiat interjecția *bâr*, *bâr* pe mai multe hărți de atlas pe întreg spațiul anchetat.

Harta 69 „Strigăt de chemare a oilor” a înregistrat pe *bâr* în pct. 114 numai ca nume dat unei oi. Ca strigăte de chemare a oilor, pe hartă au fost notate formele derivate: *бы'рыс бы'рыс* (pct. 121); *быр'ц'і'кы на на* (pct. 123); *быр'ц'і'кы быр'ц'і'кы* (pct. 125); *быр'șik быр'șik быр'șik* (pct. 126); *быр'ș'el быр'ș'el* (pct. 129) din R. Moldova și sudul Basarabiei. [ADCC vol. 6, h. 69]

Ca varietate diatopică, interjecția *bâr* se regăsește printre strigătele de mânăre (alungare) a oilor la păscut. Cu această funcție interjecția *быр* a fost notată în pct. 128. Cu aceeași funcție au fost notate îmbinările *быр ып'kolo* (pct. 120) și *быр oați*, *быр* (pct. 122, 123) în structura cărora se regăsește. În pct. 127 a fost notată forma expresivă *быр r r* a interjecției examinate. [ADCC vol. 6, h. 70] La românii din Ucraina interjecția *быр* a fost notată ca strigăt de mânăre a oilor la păscut în pct. 78, 130, 131, iar în pct. 94 cu aceeași funcție a fost notată forma derivată *бы'рја бы'рја* [tot acolo], pentru care cf. *bâreă-bâreă* „strigăt cu care se alungă găștele” notat în s. Orlovca, reg. Odessa (v. DD).

Harta 71 înregistrează pe *bâr* în îmb. *bâr ып'kolo* (pct. 120), notată cu funcția „strigăt de chemare a caprelor”. Cu aceeași funcție, în pct. 121, este folosit derivatul *бы'рыс бы'рыс*. [ADCC vol. 6, h. 71] Ca „strigăt de mânăre a caprelor la pășune” în pct. 120 a fost notată îmbinarea *bîr ып'kolo*, din structura căreia face parte interjecția examinată. [ADCC vol. 6, h. 72]

Potrivit hărții 73, pe care sunt înregistrate varietățile diatopice folosite la chemarea mieilor, interjecția *bâr* apare rar. Cu funcția dată, au fost notate derivatele *bȳ'ryc bȳ'ryc* (pct. 121) și *brȳc brȳc*. [ADCC vol. 6, h. 71] Cu același uz au fost notate formele derivate *bȳr's'el bȳr's'el* (pct. 129) și *b'i's'el b'i's'el* (pct. 130) în sudul Basarabiei. [tot acolo] Ca strigăt de alungare a mieilor, interjecția *bâr / bȳr* a fost notată în pct. 78, 130 și 131 din Ucraina. [ADCC vol. 6, h. 74] În Republica Moldova forma *bȳrbȳr* a fost notată în pct. 124, precum și în îmbinările de cuvinte *bȳr, hai, bȳr* (pct. 120), *bȳr, kȳr'lan di-aișȳa* (pct. 122), *bȳr, kȳr'lanule* (pct. 123) din structura cărora face parte. În pct. 127, este în uz forma expresivă *bȳr r r. bȳr r r*, folosită de localnici și la alungarea oilor. [tot acolo] Ca „strigăt folosit la alungarea iezilor” interjecția *bâr* a fost notată numai în îmbinarea *bȳr, hai, bȳr* înregistrată în pct. 120 din R. Moldova. [ADCC vol. 6, h. h. 76]

Ar fi de remarcat faptul că de la interj. *bâr* au fost formate mai multe derivate cu semantică legată de creșterea oilor. Pentru spațiul de limbă română a fost notat derivatul *bârcă*. Acesta a fost cartografiat pe harta **bIrka* cu semnificațiile: (1) oaie (în general); (1.1) oaie cu lână scurtă și deasă; (1.2) oaie cu lână lungă; (1.3) oaie care are $\frac{1}{2}$ – 1 an; (1.4) oaie fără coadă; (1.5) oaie care dă puțin lapte; (1.6) lână subțire; (2) pelcică de oaie; (3) mătîșor (mătîlei) de salcie / răchită; (4) semnificații singulare. [ADCC vol. 6, h. 23]

În R. Moldova derivatul *bârcă* a fost notat numai în îmbinările de cuvinte: „*oaji bȳrkȳ* cu sensul „oaie care dă puțin lapte” (pct. 114, 117) și „*oaji bjarkȳ* cu sensul „oaie fără coadă” (pct. 127, 128). [tot acolo, h. 23] La românii din Ucraina acesta a fost notat în aceleași îmbinări: „*oaji bȳrkȳ* cu sensul „oaie cu pete” (pct. 129) și „*oaji bjarkȳ* cu sensul „oaie fără coadă” (pct. 131). [tot acolo]

B R A D

I. Face parte din fondul principal de cuvinte al limbii române. [Graur, 1954, p. 48]

Brad s.m., pl. *brazi*. Arbore din familia pinaceelor care crește în zona muntoasă, înalt până la 50 m, cu tulpina dreaptă, cu frunzele în formă de ace de culoare verde închis, persistente, cu florile și semințele în conuri; *p. gener.* nume dat coniferelor. (DEX)

În limba română cuvântul are o mulțime de forme vechi. Prima atestare o avem de la <1348 > prin derivatul *Bradell*, antroponim. Cu a. 1456, iunie 13 în Moldova este atestat derivatul *Brădățel* (pârâu). [DERS, 1981, p. 22] Derivatul apelativ *brădet* își are primele atestări în anii 1498-1499, 1506. [după DTG, p. 27] Însuși apelativul *brad* este atestat la 1490. [Mihăilă, 2010, p. 31, 303]

Cuvânt comun românei cu albaneza [ILR, 1969, p. 337]. Comparabil cu alb. *breth* „brad”, un plural singularizat din vechiul < *bradh. Forma/ varianta originară a cuvântului autohton este *braz*. [ILR, 1969, p. 337]

Majoritatea cercetătorilor în domeniu – Th. Capidan, Al. Philippide, G. Pascu, Al. Rosetti, C. Poghiric, I. I. Russu, G. Ivănescu, N. Raevschii, Gr. Brâncuș ș.a. – susțin originea autohtonă a cuvântului.

C. Poghiric și Gr. Brâncuș presupun pentru româna comună forma *bradzu*. [ILR, 1969, p. 337; Brâncuș, 1983, p. 165]

La fel ca în albaneză, în limba română *brad* este o formă singularizată din pluralul *brazi* și refăcut de timpuriu din varianta originală *braz*, vechi singular. (Vom avea: *bradzu* / *braz* sg. : *brazdi* / *brazi* pl. → *brad* sg.) Însăși forma originală a fost atestată de două ori în antroponomia românească prin numele propriu *Brazu*. [Brâncuș, 1995, p. 26]

Este cunoscut în trei din cele patru dialecte ale limbii române: dr. *brad*, ar. *brad*, *brădic*, megl. *brad*, *brădet* cu atestări în onomastică: *Bradz-di-cireș*, *Curu-di-brad*, *Brădet*. [Mihăilă, 2010, p. 31]

II. DELM îl explică prin: Arbore din clasa coniferelor cu tulpina dreaptă, frunzele aciculare veșnic verzi și coroană în formă de con. [DELM I, p. 177]

În limba română vorbită la est de Prut cuvântul este general cunoscut. Însă răspândirea lui geografică n-o avem înregistrată decât sporadic, deoarece în flora locală a R. Moldova bradul este plantat pe terenuri de amenajare ca element decorativ.

Atlasele lingvistice elaborate la Chișinău notează pe autohtonul *brad* pe h. 369 „Drug” ca varietate diatopică pentru noțiunea „drug” în pct. 25, 42, 51, iar în pct. 36, 41 *brad* se află în uz paralel cu termenul de origine latină *lemn*. [ALRR. Bas. III, h. 369]

O altă înregistrare pe teren a autohtonului *brad* o avem în ALM prin derivatul *brădar* (pct. 193) cu forma *bradari* s.f., pl. pentru noțiunea „ornament din lemn (la streășină)”. [ALM II/1, h. 536]

DD prezintă pe *brad* s.m. ca denumire a unui „ornament sub formă de linie curbă la o țesătură în patru ițe” notat în s. Borisovka, reg. Odessa. [AD; după DD I, p. 156] Aceeași sursă prezintă pe autohtonul *brad* într-o „Conocărie, recitată de către un vornicel înainte de începutul mesei mici la mireasă” înregistrată în s. Teleșău, Orhei. [FPC; după DD I, p. 156]

DD înregistrează câteva derivate din familia de cuvinte a autohtonului *brad*: pe *bradanel* s.m. (bot.) „pedicuță” notat în pct. 8, s. Ropcea, reg. Cernăuți [Vocab. 1968; după DD I, p. 156]; pe *brădiș* s.n. „iarbă acvatică, care crește în baltă” notat în s. Novosel’skoe, reg. Odessa [AD; după DD I, p. 165] și pe *brădăriii* s.f. cu sensul învechit „cherestegerie” notat în pct. 223, s. Crihana Veche, r-ul Cahul. [TD I /2, după DD I, p. 165]

ADCC. În localitățile cu populație românească din Ucraina autohtonul *brad* a fost notat în îmb. *gîmpuri di brad* „cetină; ace care cresc pe copacii de conifere”, (pct. 80, s. Dinăuți, reg. Cernăuți) și în îmb. *frunze de brad* (pct. 131, s. Plavni (Barta), r-ul Reni, reg. Odessa). [ADCC vol. 4, h. 51] Aceeași sursă notează pe autohtonul *brad* pentru planta „ienupăr” în pct. 129 (s. Krutoiarovka, r-ul Reni, reg. Odessa). [ADCC vol. 4, h. 60]

TD. În *Textele dialectale* apelativul *brad* apare, mai cu seamă, în legătură cu obiceiuri, și tradiții și sărbători. Volumele de *Texte dialectale* înregistrează cuvântul de substrat *brad* atât în localități din Maramureș și reg. Cernăuți, unde bradul este parte a florei locale, cât și în R. Moldova și sudul Basarabiei, unde *bradul* este plantat de om. Desemnând arborele conifer sau părți ale lui, precum și lemnul acestui arbore, apelativul *brad* a fost notat în mai multe localități: „[la Crăciun] bradu // tăt / sâ taij dim paduri / s-adûci... // în fișecari casâ la noi sâ puni-așa /.../ sâ_puni / sâ_mpodobiști tăt”

[Gr. rom., Colincăuți, p. 304]; „Vatajăii aduc mesî, prigatesc mesâlî, împodog"esc pi_la prag, taŭ vatajăii ș-aduc bradu, așă, cununî di brad la prag, ... ca s-sâ cun"oascî, cî Țesti nuntî”. [TD II/1, p. 39-40; s. Colincăuți, pct. 19]

Ca atribut în cadrul ritualului de nuntă „Bradul” („Brădișorul”) a fost înregistrat în s. Biliceni Vechi: „- pi urmî sî duș"i ș-aduș"i o găinî [cloșcă] friptî ș-o puni în farfuriî sî dzacî bradu. Da bradu ș"i-i, ș"ini_știi sî dzacî bradu, un om sau un flăcău. Șî dzâș"i bradu, puni o băsmăluțî pi-un bățășor așă di v-o doŭdzâș"i-triîdzâș" di santimi. Ș"ini Țe băsmăluța ș"eia, dzâș"i bradu.” [TD II/2, p. 171-172; s. Biliceni Vechi, pct. 71]; în s. Covurlui: „Țesti un flăcău, cari spuni Țertăș"iunĵa, bradu spuni” [TD II/2, p. 280, s. Covurlui, pct. 179, v. p. 281]; „nunu șial mari spunând cuvintili [și înșfacă găina], cî tari sânt voinic, ca bradu sî râdic.” [TD II/2, s. Covurlui, pct. 179]; în Sănătăuca (pct. 70): „Ș-o râdicat on_bra^zășor cu_ba^smaluțî lĵagati pi_dânsu. Șî bra^zășoru ș"ela ĵara j"iucat di vornis"el. O_j"iucat bradu ș-apu o spus: Țoftim, nuntaș, și_luăț la_masi”. [TD III/1, p. 96; Sănătăuca, pct. 70]

În alte contexte apare mai rar: „...avéu lesopolos /.../ di_éște di braz” [Gr. rom., Utkonosovka, p. 43]; „no! drăniț ĝ/d'ê ĵiemn //... apăĵ mai ĵncôĵea s-o făcú_dê brad” [Gr. rom., Apșa de Jos, p. 335]; „...acoperișu... to^d di ĵiemn /... aĵ cumparat brad drĵept /” [Gr. rom., Cartal, p. 20]; „/ĵ'e dădeŭ o feliuțâ de pîne/ și cu cai dĵ... /dĵ brăd// ĵ-o dus anumea ca sâ mȃrâr ĵiĵ acóló/” [Gr. rom., Probotești, p. 219].

Textele dialectale îl notează în poezia populară înregistrată pe teren: „În paduri supt-on brad Ș"edĵ-on voĵnic suparat. cî mândruța l-o lasat.” [TD I/1, p. 30; Solotvino, pct. 2]; „Aŭ dat domnu dumnădzău, Cî din ficior aŭ răsarit Un brad vĵrdi aurit, ... Vița tari frumos creștĵ, Șî pi bradu cuprindĵ”. [TD I/1, p. 57; Boianĵ, pct. 71]

Derivatul *brădărie* (vezi mai sus DD) a fost notat în Crihana Veche ca denumire a întreprinderii unde se procura lemnul: „Înainti ti duș"eĵ la negustor. Ti duș"eĵ, "o căruțî, doŭĵ, triĵ, cu bani în buzânari, la brădării... măsuram, atâta ĵlemn în" trebĵ. [TD I/2, p. 130; Crihana-Veche, pct. 223]

Ar fi de observat că în sursele noastre avem notate mai multe derivate ale autohtonului brad: brădar (pct. 193), brădișor (pct. 70), bradanel (pct. 8), brădiș (s. Novosel'skoe, reg. Odessa), brădărie (pct. 223).

DTG. Derivate entopice le aflăm înregistrate de A. Eremia în DTG: *brădet* s.n. „pădurice tânără de brazi”, *brădinici* s.n., cu var. *brădiniș*, „loc acoperit cu plante acvatice” notat în s. Barta (Plavni) și Satul Nou (Novoselskoe), r-ul Reni; *brădiș*, „pădure de brazi”. [A. Eremia, DTG, p. 27]

Referințe bibliografice:

1. ARBORE, Zamfir. *Dicționarul geografic al Basarabiei*. Chișinău: MUSEUM. Fundația Culturală Română, 2001. 235 p.
2. BRÂNCUȘ Grigore. *Vocabularul autohton al limbii române*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1983. 197 p.
3. BRÂNCUȘ Grigore. *Cercetări asupra fondului traco-dac al limbii române*. București: S.C.CAROTRADING'94S.R.L., 1995. 118 p.

4. COSNICEANU, Maria. *Nume de familie (din perspectivă istorică)*. Chișinău: Pontos, 2004. 216 p.
5. DERS – *Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române. 1374-1600*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1981. 368 p.
6. EMR II – Hașdeu, Bogdan Petriceicu. *Etymologicum magnum romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor*. În: *Scrieri*. Vol. 13. Chișinău: „Știința”, 2013. 678 p.
7. EMR III – Hașdeu, B. P. *Etymologicum magnum romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor*. În: *Scrieri*. Vol. 14. Chișinău: „Știința”, 2013. 603 p.
8. EREMIA, Anatol, RĂILEANU, Viorica. *Localitățile Republicii Moldova*. Chișinău: „Tipografia Centrală”, 2008. 310 p.
9. GHEȚIE, Ion. *Baza dialectală a românei literare*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1975. 695 p.
10. GRAUR, Alexandru. *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*. București: Editura Academiei Republicii Populare Române, 1954. 221 p.
11. ILR – *Istoria limbii române*. Volumul II. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1969. 464 p.
12. MIHĂESCU, H. *La romanité dans le sud-est de l'Europe*. București: Editura Academiei Române, 1993. 600 p.
13. MIHĂILĂ, Gheorghe. *Contribuții la studiul cuvintelor de origine autohtonă în limba română*. București; Editura Academiei Române, 2010. 316 p.
14. PAPAHAĞI, Tache. *Dicționarul dialectului aromân. General și etimologic*. București: Editura Academiei Republicii Populare Române, 1963. 1264 p.
15. ROSETTI, Al. *Istoria limbii române. De la origini până la începutul secolului al XVII-lea*. Ediție definitivă. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1986. 931 p.
16. RUSSU, I. I. *Elemente autohtone în limba română. Substratul comun româno-albanez*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1970. 269 p.
17. SDE – *Scurt dicționar etimologic al limbii moldovenești*. Chișinău: Redacția principală a Enciclopediei Sovietice Moldovenești, 1978. 678 p.
18. PHILIPPIDE, Al. *Originea românilor*. II. *Ce spun limbile română și albaneză* Iași, 1925 (1928).
19. SCURTU, Vasile. *Termenii de înrudire în limba română*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1966. 402 p.

S U R S E:

1. AD – *Arhiva dialectologică*
2. AFM – *Arhiva de folclor moldovenesc*
3. ADCC – ОКДА *Общекарпатский диалектологический атлас*. Выпуск. 1. *Atlas dialectologic carpatic comun*. Volumul 1. Chișinău: „ȘTIINȚA”, 1989. 196 p.
4. ADCC – ОКДА *Общекарпатский диалектологический атлас*. Выпуск 3. *Karpaski atlas dialektologiczny*. Tom 3. Warszawa: Res Publica Press Społka, 1991. 184 p.
5. ADCC ОКДА *Общекарпатский диалектологический атлас*. Выпуск 4. Львов, 1993. 182 p.
6. ADCC – ОКДА *Общекарпатский диалектологический атлас*. Выпуск 5.

Celokarpatský dialektologický atlas. 5 zväzok. Bratislava: VEDA, VYDAVATEĽSTVO SAV, 1997. 226 p.

7. ADCC – ОКДА *Общекарпатский диалектологический атлас*. Выпуск 6. Будапешт: Издательство ТИНТА, 2001. 214 p.

8. ADCC – ОКДА *Общекарпатский диалектологический атлас*. Выпуск 7. Белград – Нови Сад, 2003. 188 p.

9. ALM I/1 – *Atlasul lingvistic moldovenesc*. Volumul I, partea 1. Fonetica. Chișinău: 1968.

10. ALM II/1 – *Atlasul lingvistic moldovenesc*. Volumul II, partea 1. Lexicul. Chișinău: 1972.

11. ALRR. Bas. II – *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, Nordul Bucovinei, Transnistria*. Volumul II. Chișinău: „Tipografia Centrală”, 1998. 365 p.

12. ALRR. Bas. III – *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, Nordul Bucovinei, Transnistria*. Volumul III. Chișinău: „Tipografia Centrală”, 2002. 351 p.

13. ALRR. Bas. IV – *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, Nordul Bucovinei, Transnistria*. Volumul IV. Chișinău: „Tipografia Centrală”, 2003. 342 p.

14. DD – *Dicționar dialectal*. Volumul I. Chișinău: „Știința”, 1985. 269 p.

15. DELM – *Dicționar explicativ al limbii moldovenești*. Volumul I. Chișinău: Editura „Cartea moldovenească”, 1977. 847 p.

16. DEX – *Dicționarul explicativ al limbii române*. Ediția a II-a. București: Univers enciclopedic, 1996. 1192 p.

17. DLR – *Dicționarul limbii române*. Tomul I, partea I. București, 1913.

18. DTG – Eremia, Anatol. *Dicționar explicativ și etimologic de termeni geografici*. Chișinău: Știința, 2006. 235 p.

19. FPC – *Folclor din părțile Codrilor*. Culegere. Chișinău, 1973.

20. Gr. Rom. – *Graiuri românești din Basarabia, Transnistria, Nordul Bucovinei și Nordul Maramureșului. Texte dialectale și Glosar*. București: „Bucureștii Noi”, 2000. 531 p.

21. TD I/1 – *Texte dialectale*. Volumul I, partea 1. Chișinău: Editura „ȘTIINȚA”, 1969. 243 p.

22. TD I/2 – *Texte dialectale*. Volumul I, partea 2. Chișinău: Editura „ȘTIINȚA”, 1971. 214 p.

23. TD II/1 – *Texte dialectale*. Volumul II, partea 1. Chișinău: Editura „ȘTIINȚA”, 1971. 303 p.

24. TD II/2 – *Texte dialectale*. Volumul II, partea 2. Chișinău: Editura „ȘTIINȚA”, 1981. 306 p.

25. TD III/1 – *Texte dialectale*. Volumul III, partea 1. Chișinău: Editura „ȘTIINȚA”, 1981. 251 p.

26. TD III – *Texte dialectale*. Volumul III, partea 2. Chișinău: Editura „ȘTIINȚA”, 1987. 193 p.

27. *Vocab. – Vocabular regional. – În: Limba și literatura moldovenească*. Chișinău, 1959-1978.